

İSTANBUL FOLKLORUNDA ŞEHİTLİK ETRAFINDA OLUŞAN HALK İNANÇLARI, UYGULAMALAR VE MEMORATLAR: EDİRNEKAPI ŞEHİTLİĞİ ÖRNEĞİ

Ferhat ASLAN*, Zeynep TÜRKSEVER**

Özet

İslamiyet öncesi Türk inanış ve düşünüş sistemi içinde vatan toprağının kutsal addedilmesi, kişinin vatan uğruna hiç düşünmeden canını feda etmesi neticesini doğurmuştur. Türkler için vatan uğruna savaş esnasında gerçekleşen ölümün, onur verici ve kutsi bir yönü bulunmaktaydı. Bu sayede “er” unvanı alan Türkler, elde ettikleri “bengü taş” dikme ayrıcalığı ile adlarını “ebediyyen” yaşatma hakkına da sahip olabilmekteydiler. Türklerin İslamiyet’i kabullerinden sonraki dönemlerde ise İslam öncesi Türk inanış ve düşünüş sistemine paralel olarak bir yandan vatan ve millet diğer yandan Allah’ın adını yayma ve yaşatma uğruna şehit olma, hem de hadislerde övülmüş ve şehitlerin kazanacağı manevî mertebelerden bahsedilerek şehitlik yüceltilmiştir.

Bu çalışmada; İstanbul folkloru içinde tespit ettiğimiz, 1980 sonrası bölücü terör örgütü PKK tarafından çıkarılan olaylarda şehit olan askerler ve şehit yakınları etrafında oluşan halk inançları, uygulamalar ve memoratlar Edirnekapi Şehitliği örneğinde incelenmiştir. Sahada derleme metoduyla şehit yakınlarından elde edilen bilgilere göre; şehit yakınlarının şehitlik kavramına bakış açıları, şehitlik kavramının İstanbul folkloru içindeki konumu, şehitlik etrafında oluşan halk inançları, uygulamalar ve memoratların sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarındaki yansımaları da göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul folkloru, şehitlik, halk inançları, uygulamalar, memoratlar, Edirnekapi Şehitliği.

---

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. e-posta: ferhat_aslan@hotmail.com.

* Uzman, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Mezunu. e-posta: z.turksever@windowslive.com.

FOLK BELIEFS, PRACTICES AND MEMORATES REGARDING MARTYRDOM IN ISTANBUL FOLKLORE: EDİRNEKAPI MARTYRDOM EXAMPLE

Abstract

In the Turkish belief and thought system before Islam, the homeland was seen as holy so that this led people sacrifice their lives for the sake of it. For the Turks, the death for the homeland during war had an honorary and holy aspect. By this way the Turks got the title “soldier”, and they had the right to keep their names “forever” with the priority of erecting “bengu stone” (the stone of eternal life). In the periods when the Turks converted into Islam, parallel to the previous belief and thought system before Islam, martyrdom was praised both for the homeland and the nation and the spreading and keeping the name of the God. They were praised both in Koran and Prophet Mohammed’s hadiths and martyrdom was elevated by mentioning the spiritual rankings martyrs would gain.

In this study, people’s beliefs, practices and memorates originated around the soldiers and their relatives who became martyrs during the events of the terrorist separationist party, PKK (Kurdistan Working Party) after 1980 were analyzed in the example of Edirnekapi Martyrs Memorial. The perspective of their relatives to the concept of martyrdom, the place of martyrdom concept in Istanbul folklore, people’s beliefs, practices and memorates’ reflection on the oral, written and electronic cultural platforms originated around martyrdom were evaluated according to the information from the relatives of the martyrs which were compiled according to the compilation method.

Keywords: Istanbul folklore, martyrdom, people’s beliefs, practices, memorates, Edirnekapi Martyrs Memorial.

GİRİŞ

Türkler, tarih sahnesi çıktıkları ilk günden itibaren kahramanlık, yiğitlik, cesaret vb. hasletleriyle bilinir olmuşlardır. Bu durum hayatı olduğu kadar ölümü anlamlandırma noktasında da Türk inançlarında yansımaları bulmuştur. İslamiyet öncesi Türk inanış ve düşünüş sisteminde, toprağın bir ruhu olduğuna inanıldığı, vatanın birlik ve bütünlüğü için savaşıldığı ve savaş esnasında gerçekleşen ölümün onur verici ve kutsal olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bu anlayış, İslamiyet’in kabulünden sonra Türkler arasında gazi ve şehit olma isteğine dönüşmüş; İslamiyet’in şehitlere verdiği değer ve mükâfatların da moral desteğiyle fertlerin vatan ve din uğruna yapılan savaşlarda en ön saflarda yer almalarını sağlamıştır. Şehit olan kişi, toplum tarafından yüceltilmiş ve şehitlik kavramı etrafında pek çok halk inancı oluşmuştur. Bu inançtan kaynaklanan pek çok anlatı icra edilmeye başlanmıştır.

Şehitlik etrafında oluşan; halk inançları, uygulamalar ve memoratların, Türk kültür tarihi içindeki yeri ve öneminin doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için çalışmamızda öncelikle şehitlik kavramı gerek İslam öncesi gerekse İslam sonrası taşıdığı anlamlarla birlikte ele alınmıştır. Bu kavram çerçevesinde oluşarak İstanbul folklorunda yerini alan halk inançları ve uygulamalar Edirnekapı Şehitliği'nde, şehit yakınlarından elde edilen bilgilere göre tasnif edilmiştir. Daha sonra şehitlik kavramı ve halk inançları temelinde oluşan ve şehit yakınları tarafından yaşandığına inanılarak anlatılan memoratlar tespit edilen halk inançlarına uygun bir şekilde tasnif edilmiş ve bu anlatıları meydana getiren kültürel kodlar göz önünde bulundurularak kısaca değerlendirilmiştir.

Şehitlik etrafında oluşan inanç, uygulama ve memoratların sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında nasıl yer aldığı, ne gibi bir değişim ve dönüşüme uğradığı ve bu inanç temelinde ne tür edebî verimlerin, senaryo ve tv dizilerinin meydana getirildiği üzerinde kısaca durulmuştur.

I. ŞEHİTLİK KAVRAMI

İslamiyet'ten önceki semavi dinler olan Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta da varlığı görülen şehit kavramı, İslamiyet'le önemini koruyarak varlığını devam ettirmiştir. Hıristiyanlıkta din uğruna can verenleri belirten özgün Yunanca terim olan *martys*, “tanık”¹ anlamında kullanılmıştır. İslamiyet'te, din uğruna can verenleri belirtmek için kullanılan kelime ise şehittir.

İslamiyet'in ana kaynağı olan Kur'an'da şehit kelimesi, daha çok “şahit”² manasında kullanılmıştır. Burada konumuz olan şehit ise Kur'an'da daha çok “*ka-te-le*” fiilinin meçhulü ile, Allah yolunda öldürülme anlamında”³ kullanılmıştır. Şehit kelimesinin *Allah yolunda öldürülen* anlamı kazanmasında hadis kaynakları etkili olmuş ve bu anlam “İslam literatüründe kelimenin temel anlamını gölgede bırakmıştır.”⁴ Hazreti Muhammed'in şehitlerin durumuna şahit olduğunu belirttiği; “Ben bu şehidler üzerine bir şahidim.”⁵ hadisinde de şehit kelimesi, kendisine şahit olunan anlamıyla değerlendirilmiştir.

Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*'nde şehidi, “Tanrı'nın dok-

¹ “Şehit”, *Ana Britannica*, s. 252.

² Fatih Büyükyıldız, *Hadislerde Şehitlik Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı, Erzurum 2010, s. 5.

³ A.g.t., s. 5.

⁴ Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, C. 19, Kuram (Kur'an Araştırmaları Müessesesi), t.y., s. 292.

⁵ Buhari, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, Mütercim: Mehmed Sofuoğlu, C. 4, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1987, s. 1269, Kitabü'l- Cenâiz, 75; Ebu Davud, *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, C. 11, s. 534, Cenaiz, 26-27; Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, Mütercim: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, C. 2, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul t.y., s. 227, Cenaiz, 45; İbn Mace, *Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*, Tercüme ve Şerh Eden: Haydar Hatipoğlu, C. 4, Kahraman Yayınları, İstanbul 1983, s. 355-356, Kitabü'l Cenaiz, 28.

san dokuz adından biri... Tanık anlamındaki şahid deyiminin abartılmışıdır, her zaman ve her yerde bulunan (hâzır ve nâzır) demektir ki Tanrı adı olarak da bu anlamı verir. İslam dilinde din uğruna ölen'i de adlandırır.”⁶ şeklinde tanımlanmaktadır. Allah'ın doksan dokuz isminden biri olan şehit, aynı zamanda “Resul-i Ekrem'in (A.S.M.) bir ismi”⁷ olarak da kullanılmaktadır.

Şehit, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*'nde; “din, iman, vatan ve namus gibi mukaddes değerler uğruna savaşırken ölen Müslüman kimse.”⁸ şeklinde, Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*'te ise; “*Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse*”⁹ şeklinde tanımlanmıştır.

Yukarıdaki tanımlar, şehit kelimesine yüklenen anlamın zaman içinde genişlemeye uğradığını da göstermektedir. Buna göre şehit kelimesi kültürümüzde şu anlamlarda kullanılmaktadır:

1. Kur'an'da tanık / şahit anlamında kullanılmıştır.
2. En büyük tanık / şahit olan Allah'ın doksan dokuz isminden biridir.
3. Hadis kaynaklarında, şehit Allah yolunda ölen / öldürülen anlamında kullanılmıştır.
4. Allah yolunda ölen / öldürülen en büyük şehit, Hazreti Muhammed olarak kabul edildiği için, Hazreti Muhammed'in bir ismi olarak kullanılmıştır.
5. Allah yolunda ölen / öldürülen anlamı, zaman içinde kutsal bir dava veya ülkü uğrunda ölen / öldürülen şeklinde genişlemeye uğramıştır. Din, iman gibi değerlere vatan, can, namus gibi kutsal değerler de eklenmiştir.

İslamiyet Öncesi Türk Kültüründe “Şehitlik” Kavramı

Türk kültüründe şehitlik kavramının önemi, İslamiyet öncesinde Türklerin vatan, savaş ve ölüm gibi kavramlara bakış açılarıyla yakından ilgilidir. Araştırmacıların pek çoğuna göre, İslamiyet öncesinde Türklerin Gök Tanrı adı verilen tek bir tanrı anlayışına sahip olduğu bilinmektedir. Gök Tanrı inancının toplum yaşayışındaki en belirgin yansımalarından biri savaşla ilgilidir. Milli bir niteliğe sahip olan Gök Tanrı inancında; “Gök Tanrı'nın iyi bir şekilde algıladığımız

⁶ Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 576.

⁷ “Şehid”, *İslam Prensipleri Ansiklopedisi*, İttihad İlmî Araştırma Heyeti, C. 4, İttihad Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 1668.

⁸ Hamza Ermiş, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008, s. 600.

⁹ “Şehit”, *TDK Güncel Türkçe Sözlük*, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.536781260c4b20.65567853, 5 Mayıs 2014.

tek temel emri savaşmaktır. Eğer savaşılmaz ve boyun eğilirse bu ihanet demek olur. O, ilahi halktan, göğün altında bulunan yeryüzünün tüm yüzeyinde hüküm sürmesini, göğün altında yer almayan elverişsiz bölgeleri bir kenara bırakarak yeryüzünü gök gibi tek yapmasını beklemektedir. ‘Gök, güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar bize yeryüzünün tamamını bahşetmiştir. (Bize) boyun eğecek olanın hayatı kurtulacaktır... Boyun eğmeyi reddedenler ve direnenler ölecektir.’¹⁰ Bu durum Tonyukuk Yazıtı’nda, “Tanrı şöyle demiş olmalı: “(Sana) han verdim, hanımı bırakıp (yine) bağımlı oldun.” (Türk halkı yeniden) bağımlı olduğu için Tanrı “Öl!” demiş olmalı. Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu.”¹¹ şeklinde dile getirilmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır ki Türkler için bağımsızlık fikri oldukça önemlidir. Nitekim Gök Tanrı da savaşmayan ve tutsak hâle gelen halk için “Öl!” emri vermektedir. Bu durum, vatan kavramının Türkler arasında nasıl algılandığını da yansıtır niteliktedir. Buna göre, İslamiyet öncesi Türk kültüründe vatan, “Türk tuğlarının ve al bayrağın dalgalandığı yerdir.”¹² Türklerde vatan, “siyasi istiklal fikri ile beraber”¹³ düşünülmüştür.

İslamiyet öncesinde Türklerin vatana atfettikleri bu değer, inanış ve düşünüş sistemlerine kadar yansımıştır. Yer – su ruhları içinde değerlendirilen, vatanının birlik ve bütünlüğünü koruyucu bir iye olan *Ana Maygıl*, Türklerin vatan kavramına kutsal bir değer atfettiğinin göstergesi sayılabilir. Kök Türk çağından itibaren varlığı görülen bu iye, “kainatın merkezi ve Tengri’ye uzanan kozmik ağacın veya ışık yolunun var olduğuna inanılan İduk Ötüken Yış’ta mevcut bir iye idi. Ötüken’in batısında bulunan bir dağda olduğuna, ili ve halkı her türlü kötülükten koruduğuna inanılan bu iye, ‘Bodun İnli’ diye anılmış. Altay Türkleri arasında, günümüzde, bu iye Ana Maygıl adıyla yaşamaktadır ve fonksiyonları Bodun İnli ile aynıdır. Koruyuculuğu, Umay iyesininkinden farklıdır. Bodun İnli veya Ana Maygıl, tüm yurdu ve halkı korumak ile görevliydi. Dolayısıyla, onun yaşadığı yer ıduk / mukaddes idi ve daima sahipli, kağanlı bir yer olması icab ediyordu.”¹⁴

Vatana verilen değer in ilk örneğini Hun İmparatoru Mete’nin şu sözlerinde görmekteyiz: “Vatan, bizim mülkümüz değildir. Mezarda yatan atalarımızın ve kıyamete kadar doğacak torunlarımızın bu mübarek toprak üzerinde hakları

¹⁰ Jean Paul Roux, *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, Çev.: Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 84.

¹¹ Talat Tekin, *Tunyukuk Yazıtı*, Yayımlayan: Mehmet Ölmez, Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, Ankara 1994, s. 2.

¹² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s. 237.

¹³ Kafesoğlu, a.g.e., s. 236.

¹⁴ Abdurrahman Güzel, Yaşar Kalafat “Vatan Duygusunun Türk Mitolojisindeki Yeri ve Türk Halk İnançlarındaki İzleri”, *Türk Halk Kültüründe Milli Mücadele 1. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erzurum 2005, s. 18-19.

vardır. Vatandan – velev ki bir karış kadar olsun- yer vermeğe hiç kimsenin selahiyeti yoktur. Bundan dolayı harp edeceğiz.”¹⁵

Bir ruhu olduğu düşünülen dolayısıyla kutsi bir anlam yüklenen vatan, korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması gereken bir miras olarak düşünülmüştür. Bu düşünce, vatanın korunması maksadıyla gerçekleşen ölümü diğer ölümlerden ayrıcalıklı bir konuma yükseltmektedir. “O yalnız toprağının muhafazasına bütün varlığı ile sarılırdı. Öldürür, ölür, *sade iyi asker şan için ölürdü.*”¹⁶ Savaş esnasında gerçekleşen ölüm sayesinde er adı almaya hak kazanan Türk, bengü taş denilen mezar taşı sayesinde adını ebediyete kadar yaşatma imkânını elde etmekteydi. Bu duruma Emel Esin şu mezar taşını örnek olarak vermektedir:

*On ay iltidi ögim a! Kelirti ilimke. Erdem iç.. ben yerledim. İlim
ökünçüne, yağıka kımatın teğipen, adırılıtm, yıta!*

*“Anam beni on ay taşıdı ya! İlime verdi. Ben erdem için yer tuttum.
İlim için, kuvvetli düşmana tınmadan karşı geldim, ayrıldım
(öldüm), ah!”¹⁷*

İslamiyet öncesi Türk inançlarında ruh, kimi zaman uçma özelliğine sahip bir varlık gibi tasavvur edilmiş ve ruhun bir kuş gibi uçarak gökyüzünde yaşamaya devam ettiğine inanılmıştır. Fakat gökyüzünde güçlü bir yaşam, ancak yeryüzündeki yaşamın güçlü oluşuyla elde edilmektedir.¹⁸ Bu durum savaş esnasında gerçekleşen ölümü yeryüzündeki güçlü yaşam olarak nitelendirmemizi sağlamakta ve bu ölümü ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmektedir.

Ordu – millet anlayışına sahip Türk milletin cihan hâkimiyeti mefkûresi anlayışıyla gerçekleştirdiği savaşlar, İslamiyet’in kabulünden sonra cihad anlayışıyla beslenmiş ve varlığını cihad anlayışında devam ettirmiştir. İslamiyet’i kabul eden Türkler için gazilik ve şehitlik makamlarının arzu edilen makamlar oluşunda yukarıda belirtilen İslamiyet öncesi Türk kültüründeki savaş, vatan ve ölüm kavramlarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Kur’an ve hadis kaynaklarının şehit olanların sahip olacağı mükâfatlardan bahsedışı, Türklerin kültürel kodlarında yer alan “savaş esnasında gerçekleşen onurlu ölüm” anlayışı, Türk kültüründe şehitlik makamını önemli bir konuma yerleştirmiştir. Bu durum Yaşar Kalafat tarafından “Şehitlikte Allah rızası için, *vatanın kutsallığı inancından yola çıkılarak*, Allah yolunda cehd etmek, kişinin kendisini Allah’a adaması inancı vardır. Eski Türk İnanç Sistemi’nde vatan toprakları için kutsal yer-su, Ötügen için ölünyordu. Kendi formatında Türkler İslamiyet’ten önce toprakları için canlarını

¹⁵ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, s. 153.

¹⁶ Rıza Nur, *Türk Tarihi*, C. 1, Toker Yayınları, İstanbul 1978, s. 105.

¹⁷ Emel Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s. 89.

¹⁸ Roux, a.g.e., s. 160-161.

Gök/Ulu Tanrıya adıyorlardı.”¹⁹ sözleriyle dile getirilmektedir.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulduğu 1923 tarihine kadar, kimi zaman toprakları genişletme maksadıyla kimi zamansa vatan sınırlarını koruma maksadıyla gerçekleştirilen savaşlarda şehitlik makamı önemini korumaya devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1980 tarihinden itibaren ise artık içteki düşmanla uğraşmakta, ülkenin birlik ve bütünlüğünün korunması maksadıyla çok sayıda terör şehidi vermektedir. Edirnekapı Şehitliği bağlamında şehit aileleriyle gerçekleştirilen mülakat sonuçları şehit ailelerinin şehitlik kavramına bakış açılarını ve bu kavramın İstanbul halk kültüründeki varlığını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

Şehit annesi Nezafet Vardar, oğlunun *vatan borcu* için askere gittiğini şöyle dile getirmektedir:

“...Benim evladım yani 15 günü vardı teskereye Diyarbakır’a konvoy bekliyo, ama ne diyo ben vatanım için burdayım diyo. Komutanım diyo. Nasıl gitmem diyo. Gidecem diyor. Komutanı diyor hiç dinlemedi diyor. Ve gitti işte. Böyle...”²⁰

Maksude Cömert, oğlunun vatanı ve milleti için canını vermesini en büyük gururu olarak dile getirmektedir:

“...Makamları iyidir acı büyüktür. Benim tek tesellim onun şehit olması. Yani vatanı için, milleti için canını feda etti. En büyük gururum. Ama hiçbi şey onun yerini dolduramaz...”²¹

Şehidin ve şehit ailesinin toplumda kazandığı saygın konum, şehit Hakan Yılmaz’ın annesi Zinet Yılmaz tarafından şu sözlerle dile getirilmektedir:

“...Şehit ailesi olmak bambaşka bişey. Bunun benzeri yok yani. Anlatamıyorum... Yerimiz farklı, mevkimiz farklı, değerimiz farklı. Tabi anlıyan kişiler için. Bugün bak annenizle buraya [Edirnekapı Şehitliği] ziyarete gelmişsiniz. Hiç kimseniz burda [Edirnekapı Şehitliği] yok. Mesela gelmiş benimle sohbet ediyosunuz. Bu da benim için bi farklılık bi gurur yani. Mesela evimize belediye başkanları gelir, kaymakamlar gelir, ziyaretimize gelir. Askeryeden gelirler yani... bi farklılık yani... Unutulmuyo yani. O kendini hiç unutturmuyo. Hiç hiç hiç hiç unutturmuyo...”²²

¹⁹ Yaşar Kalafat, “Kocaeli ve Çevresi Örnekleri ile Türk Halk İnançlarında Adanmışlık/Sahiplilik”, *Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnanmaları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 269 - 270.

²⁰ Nezafet Vardar: Şehidin annesi, Yaşı 65 (1948), Yugoslavya, ev hanımı, 26.10.2012’de Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

²¹ Maksude Cömert: Şehidin annesi, Yaşı 49 (1964), Erzurum, ev hanımı, 31.05.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

²² Zinet Yılmaz: Şehidin annesi, Yaşı 51 (1961), Ardahan, ev hanımı, 24.10.2012’de Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

Türk toplumunun şehide verdiği önemin bir yansıması olarak; çeşitli sosyal gruplar tarafından gerçekleştirilen 29 Ekim Cumhuriyet kortejleri²³, Edirnekapı Şehitliği ziyaretleri²⁴, doktor ve heykeltıraş olan Derviş Özer tarafından oluşturulan Şehit Ağacı Anıtı,²⁵ Bülent Ecevit Üniversitesi öğrencileri tarafından gerçekleştirilen Şehit Ağacı projesi²⁶ de örnek gösterilebilir.

Türk halk inançlarında ölen bir kişinin adının o kişinin yaşatılması maksadıyla ailenin yeni doğan bireylerine verildiği görülmektedir. Eski Türklerdeki Bengütaş geleneğinin bir yansıması olarak düşünebileceğimiz bazı yerlere şehitlerin adlarının verilmesi; “çeşitli hususiyetleriyle dikkati çeken kişinin adını bir yere bağlamak, böylece *o kişiyi ebedileştirmek*”²⁷ amaçlıdır. “Türk tarih ve kültürü için son derece önemli bir kaynak”²⁸ olan yer adları, günümüzde de şehitlerin adını taşıyan cadde, sokak, park, okul vb. yerlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, devletin terör şehitlerine ve şehitlik kavramına bakış açısını yansıtmaması bakımından da önemlidir. Devletin gazi ve şehitlere bakış açısı niteliğinde değerlendirilebilecek olan 18 Mart’ın *Şehitler Günü*, 19 Eylül’ün ise *Gaziler Günü* olarak kabul edilmesiyle ilgili²⁹ 27.06.2002 kabul tarihli kanun ve Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından “Gençlik Şühedanın İzinde” sloganıyla gerçekleştirilen çeşitli etkinlikler, devletin şehitlik kavramına bakış açısını yansıtır nitelikteki örneklerdendir.

İslamiyet ve Şehitlik

Yukarıdaki izahatların gösterdiği gibi İslam öncesi Türk inanış ve düşünüş sisteminde vatan ve millet uğruna canını feda etme düşüncesi İslamiyet’ten sonra şehitlik kavramıyla kesintiye uğramadan devam etmiştir.

İslam’da; Kur’an ve Hadis kaynakları incelendiğinde şehitlerin birtakım mükâfatlarla müjdelendikleri görülmektedir. Kur’an’ın çeşitli ayetlerinde şehitlerin sahip olacakları mükâfatlar şöyle dile getirilmiştir:

²³ Bkz. “T.M.P 29 Ekim Korteji Duyurusu”, (Çevrimiçi) <http://tmp.gen.tr/2013/10/01/cumhuriyet-kortejine-katilim-4000-motosiklet/>, 7 Haziran 2014.

²⁴ “Motosiklet Grupları Şehitleri Andı”, (Çevrimiçi) <http://eceleatrehberi.com/eceleat/eceleat-haberleri/485-motosiklet-gruplari-sehitleri-andi.html>, 7 Haziran 2014.

²⁵ Bkz. “Haydi GFB! Edirnekapı Şehitliği’ne. #cumartiesiedirnekapisehitlige”, (Çevrimiçi) <https://www.facebook.com/events/207461132659843/>, 7 Haziran 2014.

²⁶ Oya Armutçu, “Şehit Ağacı”, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/12913301.asp>, 7 Haziran 2014.

²⁷ “Bir Şehit Ağacı Daha”, (Çevrimiçi) <http://www.sehitgazihaber.com/haber/60/bir-sehit-agaci-daha.html>, 7 Haziran 2014.

²⁸ Saim Sakaoğlu, “İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız”, *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 259.

²⁹ Tuncer Baykara, “Anadolu Yer Adlarının Ortaasya’daki Benzerleri Üzerine Bir Kaynak”, *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 265.

³⁰ 18 Mart Günü’nün Şehitler Günü ve 19 Eylül Günü’nün Gaziler Günü İlan Edilmesi Hakkında Kanun, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4768.pdf>, 16 Temmuz 2014.

1. Allah, şehitlerin manen ölmediklerini, bu yüzden onlara ölümler denmesini bildirir.³⁰

2. Allah, kendi yolunda ruhunu teslim eden şehitlerin amellerinin boşa gitmeyeceğini, büyük bir ecir ve sevap kazanacaklarını bildirir.³¹

3. Allah, şehitleri Cennet'ine yerleştireceğini bildirir.³²

4. Allah, şehitlerin peygamberler, siddikler ve salih kişilerle beraber olduğunu bildirir.³³

Şehitlerin sahip olacakları mükâfatlar, hadislerde daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Fatih Büyükyıldız, “*Hadislerde Şehitlik Kavramı*” adlı çalışmasında, şehidin sahip olacağı mükâfatları, Kur'an ve hadis kaynaklarına dayanarak iki ana başlık altında tasnif etmiştir:

A. Dünyada ve berzah âlemindeki faziletleri

1. Şehit ölüm ve öldürülme acısı çekmez.
2. Melekler şehitleri kanatlarıyla gölgeler.
3. Şehit kabir azabı görmez ve cesedi bozulmaz.
4. Mağfired edilir ve cennetteki makamı gösterilir.
5. Şehit ailelerine de ayrıcalık tanınarak maddi - manevi yardım yapılır.
6. Allah'ın (c.c.), hakkında taaccub edip güldüğü şehitler.
7. Hazreti Peygamber ve ashabı da ısrarla şehitliği arzulamışlardır.

B. Şehidin kıyamet günü ve sonrasında mazhar olacağı ilahi ikramlar

1. Allah şehide cenneti müjdelemiş ve garanti etmiştir.
2. Ahiret'te eşi görülmemiş nimetler içinde olacaklar.
3. Şehidin kul borcu dışında bütün günahları silinir.
4. Şehit ikinci kez dirilmek ister.
5. Şehidin kanı misk gibi kokar ve öylece haşir meydanına gelir.
6. Şehit yakınlarına şefahtçi olur ve 70 kişiye şefaht hakkı verilir.
7. Şehit ruhlarının cennette yeşil kuşlar gibi istedikleri cennetten rızıklanmaları.
8. Şehitlik az amel işleyerek çok ecir kazandıran bir makamdır.³⁴

³⁰ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, 26. bs., Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012. Bakara Suresi: 2/154., Al-i İmran Suresi: 3/169, 170, 171.

³¹ Bakara Suresi: 2/207., Al-i İmran Suresi: 3/157., Nisa Suresi: 4/74., Muhammed Suresi: 47/4,5,6.

³² Al-i İmran Suresi: 3/195., Tevbe Suresi: 9/111.

³³ Nisa Suresi: 4/69.

³⁴ Büyükyıldız, a.g.t., s. 66-88.

Bir Müslümanın hangi durumlarda şehit olacağı hususu, birçok hadiste dile getirilmiştir. İslam hukukçuları, bu hadislerden yola çıkarak dünyevi ve uhrevi hükümleri açısından şehitleri “Dünya ve Ahiret Şehidi,” “Dünya Şehidi,” “Ahiret Şehidi” olmak üzere üç sınıfa ayırmışlardır:

1. Dünya ve Ahiret Şehidi

İslam hukuk teriminde kâmil şehit olarak da adlandırılan dünya ve ahiret şehidinin sahip olması gereken bazı özellikler vardır. Buna göre bir şehidin dünya ve ahiret şehidi olarak kabul edilebilmesi için “Müslüman olmak, mükellef olmak, hades-i ekberden taharet (büyük abdestsizlikten temiz olmak), zulmen öldürülmek, mürtes olmamak, kan bedeli gerekmemek”³⁵ gibi altı özelliğe sahip olması gerekmektedir. Hadis kaynaklarından varılan sonuca göre, dünya ve ahiret şehidi hükmünde olan “şehit kefenlenmez, şehit yıkanmaz, şehidin cenaze namazı konusunda mezheplerin farklı hükümleri vardır, bir mezara birden fazla şehit gömülür.”³⁶

Abdülhakim Yüce kimlerin dünya ve ahiret şehidi olarak kabul edileceğiyle ilgili olarak “Savaş meydanında düşmanla göğüs göğüse savaşırken vurulan şehit olduğu gibi, *yanlışlıkla kendi silahı veya arkadaşının silahıyla isabet alan, savaşta atından düşerek veya atının çiftesiyle vurulan, düşman veya Müslümanların atlarının ayakları altında ezilen, bilinmeyen bir yerden gelen okun isabetiyle vurulan, savaş dindikten sonra sebebi bilinmeyen bir şekilde ölü bulunan, yarası olmazsa bile, yine şehittir ve şehit hükümlerine tabidir. Burada geçen ok, at vb. eski savaş araçlarının yerine günümüz araçlarını koymak gerektiği izahtan varestedir. Güvenlik güçlerinin çatışmalar sırasında veya böyle bir savaşta seyr u sefer sırasında geçirdiği trafik kazaları, yanlışlıkla vurulmalar, pusuya düşmeler, mayına çarpmalar, elde bombaların patlaması ve benzeri olayların tamamının buna dâhil olmasına bir engel bulunmadığı kanaatindeyim.*”³⁷ demektedir.

Şehit aileleriyle gerçekleştirdiğimiz mülakatlardan, kimi askerin arkadaşının silahından çıkan kurşun sebebiyle,³⁸ kimi askerin mayın taraması esnasında güneş çarpması sonucu,³⁹ kimi askerin tıra yüklenen mühimmatın patlaması sonucu⁴⁰ şehit olduğu vb. bilgilere ulaşılmıştır. Yukarıdaki alıntıdan, bir askerin dünya ve ahiret şehidi hükmünde değerlendirilebilmesi için sadece savaş meydanında vurulup şehit olmasının gerektiği bilgisinden hareketle, bu şehitlerin dünya ve ahiret hükmündeki şehit kapsamında değerlendirilebileceği yargısına

³⁵ Abdülhakim Yüce, *Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı*, Işık Yayınları, İstanbul 2004, s. 32-36.

³⁶ A.e., s. 38-40.

³⁷ A.e., s. 34.

³⁸ 8 Kasım 2010’da, Isparta’da şehit olan Onur Koç.

³⁹ 25 Temmuz 2007’de Şırnak, Akçay’da şehit olan Abdullah Yüksel.

⁴⁰ 1 Mayıs 2002’de, Ankara’da şehit olan Mehmet Aktaş.

ulaşılmaktadır. Yine aşağıdaki alıntıdan da anlaşıldığı üzere, düşmanın köye yaptığı baskın neticesi ölenler, *ülkenin hizmeti için çalışırken ölenler* de dünya ve ahiret şehidi hükmündedir:

“Düşmanın bir köye yaptığı baskın neticesi ölen, yol kesicilerin öldürdüğü, yardımcı hizmetlere bakarken öldürülen, işyerine veya evine baskın yapılarak vurulan ve babası tarafından bile (amden) öldürülen kişiler de şehittir. Müslüman olduğunu bildiği halde bir topluluk diğer bir topluluğa savaş açsa, katil belli olsa bile, karşı taraftan öldürdükleri şehittirler. Çünkü ölen kişi, *kendini ve cemaatini savunurken* ölmüştür. Bu ifadeden, saldıran taraftan ölen şehit olmaz anlamı çıkmaktadır.”⁴¹

Edirnekapı Şehitliği bağlamında değerlendirilen askerler, Türkiye Cumhuriyeti topraklarının sınırları içinde, vatanın birlik ve bütünlüğünü parçalamaya çalışan bölücü terör örgütü PKK unsurlarına karşı türlü sebeplerle şehit düşmüştür. Kendini ve silah arkadaşlarını savunurken şehit düşen bu askerler de dünya ve ahiret şehidi hükmünde değerlendirilen şehitler arasında yer almaktadır. Aşağıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, İslam dininde; vatanın birlik ve bütünlüğünü ne sebeple olursa olsun tehdit eden bir kişi, hiçbir şekilde şehit olarak kabul görmemektedir:

“Ehl-i Kitap, yol kesiciler ve *devlete baş kaldıranlarla* yapılan savaşta kişi ne şekilde ölürse ölsün şehittir.”⁴² Devlete başkaldıran bir örgüt olan PKK unsurlarının öldürdüğü askerler, dünya ve ahiret şehidi hükmüne tabidir.

Sonuç olarak, ele alıp incelediğimiz terör şehitlerinin, dinen “dünya ve ahiret şehidi” hükmünde değerlendirildiği görülmektedir.

2. Dünya Şehidi

Düşmanla yapılan bir savaşta ölen ve kendisi hakkında kâmil şehit uygulaması yapılan; fakat gerçekte şehit olmayan ve şehit sevabından faydalanamayan şehitlere, dünya şehidi denir. Dünya şehidi hükmünde olanların tespiti oldukça zordur, çoğu zaman da mümkün değildir. Kişinin hangi niyetlerle şehitliği istediği ya da şehit olurken neler hissettiği bilinemeyeceği için, ölen bir kişi hakkında dünya şehidi hükmünü vermek oldukça zordur.⁴³

3. Ahiret Şehidi

Bir kişinin ahiret şehidi olarak kabul görmesi, ya dünya ve ahiret şehidi gibi ölen / öldürülen fakat dünya ve ahiret şehidi sayılabilmesi için gerekli

⁴¹ Yüce, a.g.e., s. 35.

⁴² A.e., s. 36.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdülhakim Yüce, *Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı*, s. 41-43.

olan altı şarttan en az birini taşımasına ya da Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in çeşitli sebeplerle şehit hükmünü verdiği hususlardan birine sahip olmasına bağlıdır. Hadislerden anlaşıldığı üzere şu sebeplerle ölen kişiler ahiret şehidi hükmüne tabidir:

1. Hastalıklar
2. Tabii Afetler
3. Kazalar
4. Kadınlara Has Durumlar
5. Hakk Koruma
  - a. Dini Koruma
  - b. Malı Koruma
  - c. Vatani Koruma
  - d. Namusu Koruma
  - e. Nefsi Koruma
  - f. Düşmana Karşı Nöbet Tutma (Ribat)
6. Sosyal Aktivite ve Yardımlaşmalar
7. Bazı Dinî Faaliyetler
8. Diğerleri⁴⁴

II. ŞEHİTLİK ETRAFINDA OLUŞAN HALK İNANÇLARI VE UYGULAMALAR

Halk İnancı Kavramı

İnanç kavramı, Türk Dil Kurumu *Güncel Sözlük*'te: "1. Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma. 2. Birine duyulan güven, inanma duygusu. 3. İnanılan şey, görüş, öğretisi. 4. Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat"⁴⁵ şeklinde tanımlanmaktadır.

Halk biliminin çalışma alanı içinde yer alan halk inancı kavramının sınırları Pertev Naili Boratav tarafından "belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp, kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlar"⁴⁶ şeklinde belirtilmektedir. Bu tanıma göre, var olan inanışlar yok olmamakta, kabul edilen yeni dine ve zamana bağlı olarak farklı bir şekle, içeriğe ve anlatıma

⁴⁴ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: A.e., s. 95 – 97.

⁴⁵ "İnanç", *TDK Güncel Türkçe Sözlük*, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5381a78a99b4f8.11691430, 25 Mayıs 2014.

⁴⁶ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1984, s. 7.

bürünebilmektedir. Eski inanç ve uygulamaların günümüzdeki izleri, halk inancının varlığını devam ettirebilme özelliği ile açıklanabilmektedir.

Halk inançlarını çeşitli işlevleri ve birçok halk anlatısının temelinde yer alması bakımından değerlendiren Âdem Koç, “işlevsel olarak halkın inanma, problemleri çözmeye, kendinden üstün gördüğü varlıklardan (supernatural) korunma/yaranma, sosyal davranışları düzenleme gibi ihtiyaçlarını karşılayan ve ‘boşinan’, ‘batıl inanç’ (superstition) gibi tanımlansa da sonuç elde etme bağlamında varlığına/gerçekliğine – inanılmazsa istenilen sonucun elde edilemeyeceğine - dayanılarak mit, efsane, memorat, menkıbe gibi sözlü anlatımların da kaynaklığını oluşturan, kutsallığı, manası ve tabuları olan kabuller”⁴⁷ olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda çalışmamızda da olduğu gibi halk inançlarının *gerçeklik* boyutu üzerinde durulmakta ve mit, efsane, memorat, menkıbe gibi kutsal ve gerçek olma boyutlarıyla değerlendirilen anlatı türlerinin temelinde halk inançlarının yer aldığı vurgulanmaktadır.

Alışkanlıklar yoluyla nesilden nesile aktarılma özelliği gösteren halk inançları, “yazılı kurallara bağlı olması anlamında ‘kitabî’ ve toplumun resmi eğitim ve öğretim kurumlarınca benimsenip öğretilmesi anlamında ‘resmî’ olarak adlandırılan belli bir kesinlik ve katılığa kavuşmuş bulunan din ve ahlak kurallarıyla”⁴⁸ ilgilenmemektedir. Bu durum halk inançlarının, dinin halka göre algılanış ve yorumlanış biçimi olarak değerlendirilmesiyle yakından ilgilidir.

Türk halk inançlarının temelinde, İslamiyet öncesi inanç sistemlerine ait olan çeşitli kült, âdet, inanç ve pratikler önemli bir yere sahiptir. Bu unsurları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Put – Fetişler (Totem – Töz – Ongun)
2. Kült
3. Atalar Kültü
4. Gök Tanrı Kültü
5. Tabiat Kültürleri; Dağ Kültü, Ağaç Kültü, Ateş ve Su Kültü, Hayvan Kültü
6. Ölüm ve Ölümler Kültü
7. Sihir ve Büyü
8. Falcılık ve Kehanet
9. Şekil – Don Değiştirme (Metamorphose)

⁴⁷ Âdem Koç, “Üryan Hızır Ocağı Taliplerinden Zehra Kayacık ve Memoratlarının Etkisiyle Oluşan Nefesleri Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 63, 2012, s. 266.

⁴⁸ Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 11-12.

10. Tanrının İnsan Şeklinde Görünmesi
11. Bayram – Tören ve Ayinler
12. Tenasüh (Reincarnation, Metempsychose) İnancı
13. Yada Taşı ve Yağmur Tılsımları
14. Havada Uçma (Levitation)⁴⁹

Yukarıda sıralanan temelinde gerçeklik unsuru bulunan, halkın yorum ve algılayışını yansıtan, alışkanlık niteliği ile nesilden nesile aktarılan halk inançları, zamana ve kabul edilen yeni dine göre farklı şekil, içerik ve anlatış nitelikleri kazanmakta bu yolla varlığını nesilden nesile devam ettirebilmektedir.

Şehitlik Etrafında Oluşan Halk İnançları ve Uygulamalar

Edirnekapı Şehitliği bağlamında şehit anneleri başta olmak üzere şehit yakınlarıyla yapılan mülakatlar sonucunda tespit edilen halk inançları çalışmamızda; “şehitlik etrafında oluşan halk inançları”, “şehidin defnedilişi etrafında oluşan halk inançları”, “şehitlik ve mübarek gün ve geceler etrafında oluşan halk inançları” başlıkları altında, şehitlik etrafında oluşan uygulamalar ise; “şehidin adının yaşatılması gerektiği inancı”, “şehidin ardından yapılan hayırlarla ilgili uygulamalar”, “belirli günlerde yapılan uygulamalar”, “diğer uygulamalar” başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Belirlenen inanç ve uygulamalarda İslamiyet öncesi Türk inançlarının izleri görülmektedir. Bu inançların, günümüzde İslami bir renge büründürülerek varlığını devam ettirdiği görülebilmektedir.

Edirnekapı Şehitliği’nde şehit yakınlarıyla görüşmeler neticesinde tespit edilen inanç ve uygulamaları şu başlıklar altında tasnif edebiliriz:

I. Şehitlik Etrafında Oluşan Halk İnançları

A. Şehit Olma Etrafında Oluşan Halk İnançları

1. Şehitlik mertebesine ulaşma önceden hissedilir.
  - 1.1. Şehit olacak kişi şehit olacağını önceden hisseder.
  - 1.2. Şehit olacak kişinin şehit olacağını aile fertleri önceden hisseder.
  - 1.3. Aile bireyleri, özellikle anne ve baba, şehit olunan anı hisseder.
2. Şehit olma durumu önceden rüyalarda görülür.
  - 2.1. Şehit olacak kişi şehit olacağını önceden rüyasında görür.
  - 2.2. Aile yakınları kişinin şehit olacağını önceden rüyalarında görür.
  - 2.3. Şehidi tanımayanlar kişinin şehit olacağını önceden rüyalarında görürler.

⁴⁹ Erman Artun, *Türk Halkbilimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 96-117.

3. Şehit olan kişi rüyalarda görülür.
  - 3.1. Şehit, sıkıntılı aile bireyelerine rüyalarında yardımcı olur.
  - 3.2. Şehit, arkasından ağlayan aile bireyelerinden rahatsızlık duyar ve rüyalarında kendilerini uyarır.
  - 3.3. Şehit, aile bireyelerine rüyalarında durumunun iyi olduğunu bildirir.
  - 3.4. Aile bireyelerinin yaptığı bazı davranışlardan memnun olan şehit, rüyalarında aile bireyelerine görünür.
  - 3.5. Rüyada görülen şehidin isteği rüyayı gören kişi tarafından gerçekleştirilir.
  - 3.6. Şehit, görüldüğü rüyalarda ölmediğini hayatta olduğunu söyler.
  - 3.7. Şehidin görüldüğü rüyaların anlatılmaması gerektiğine aksi takdirde şehidin tekrar rüyada görülemeyeceğine inanılır.
  - 3.8. Dua edildiği takdirde şehidin rüyada görülebileceğine inanılır.
  - 3.9. Oğlu şehit olan anne, rüyasında şehit oğlunun çocukluk hâlini görür.
  - 3.10. Aile bireyleri, askerin nasıl şehit olduğunu rüyalarında görür.
  - 3.11. Şehit annesinin çok ağlaması durumunda kendi oğlunu rüyalarında net göremeyeceğine inanılır.
  - 3.12. Şehit, rüyalarına girdiği kişilerden anne ve babasının üzümlü ağlamamasını ailesine bildirmesini ister.
  - 3.13. Şehit annesi, oğlunu rüyasında gördükten sonra kendisinin ve eşinin sağlıklarına kavuştuğuna inanır.
  - 3.14. Rüyada görülen şehit, eğer konuşmuyorsa şehidin gerçekten görüldüğüne inanılır.
  - 3.15. Şehidin kimi zaman rüyalarda bazı durumları aydınlatıcı bilgiler verdiğine inanılır.
  - 3.16. Bazen rüyalarda şehidin operasyonda olduğu görülür.
  - 3.17. Rüyada görülen şehit, kimi zaman tanınmaz.
4. Şehitlerin ölmediğine inanılır.
5. Şehitlerin namaz kıldıklarına inanılır.
6. Aile bireyleri, şehidin her an yanında olduklarına inanır.
7. Şehitlerin geride kalan aile bireyelerine yardım ettiğine inanılır.
8. Şehidin aile fertlerinden yetmiş kişiye şefaatchi olacağına inanılır.
9. Şehidin gerçek hayatta görüldüğüne inanılır.

10. Şehidin sesinin duyulduğuna inanılır.
11. Şehitlerin iyi insanlara görüldüğüne inanılır.
12. Şehit olma durumu kader olarak algılanır.
13. Şehidin dindarlığı ailesi ve yakınları tarafından vurgulanır.
14. Şehit olan kişinin yardımsever, cesur, cömert, dürüst vb. iyi niteliklere sahip olduğu vurgulanır.
15. Kişinin yaptığı iyiliklerle de şehit olmadan önce şehit sevabı aldığına inanılır.
16. Şehit olan kişinin sahip olduğu iyi huylar nedeniyle nazara geldiğine inanılır.
17. Şehit olan kişilerin Allah tarafından seçilmiş kişiler olduğuna inanılır.
18. Şehit haberinin gelişine kadar aile bireylerinin yaşadığı iç sıkıntısı, huzursuzluk vb. hâllerin Allah tarafından verildiğine inanılır.
19. Şehit oğullarının acısına sabreden annelere, Allah'ın çocuklarıyla kavuşturacağı vaadinin olduğuna inanılır.
20. Şehit anneleri, oğullarıyla öteki dünyada buluşacaklarına inanırlar.
21. Şehitlerle ilgili yaşanan olağanüstü durumları, Allah'ın sadece inanan kimselere gösterdiğine inanılır.
22. Şehit, bazı durumlardan memnun olmaz ve aile bireylerini çeşitli şekillerde uyarır.

B. Şehidin Defnedilişi Etrafında Oluşan Halk İnançları

1. Şehidin yüzünün gülümser vaziyette olduğuna inanılır.
2. Şehidin naaşının sertleşmediğine, yumuşak olduğuna inanılır.
3. Şehidin kabre defnedilirken kendiliğinden sağ tarafına döndüğüne inanılır.
4. Şehidin defnedilirken kabrinin nurla dolduğuna inanılır.
5. Şehidin defnedildiği gün, mezarına parlak bir ışık yağmurunun yağdığına inanılır.
6. Şehidin defnedildiği gün, şehidin evinde güzel kokular duyulur.

C. Şehitlik ve Mübarek Gün ve Geceler Etrafında Oluşan Halk İnançları

1. Şehit annesi, oğlunu şehit olmadan önce mübarek bir gecede rüyasında görür.
2. Askerin Cuma günü şehit oluşu vurgulanır.

3. Askerin Miraç gecesi şehit oluşu vurgulanır.
4. Şehit anneleri, bilhassa Cuma akşamları oğulları için daha çok Kur'an okurlar.

II. Şehitlik Etrafında Oluşan Uygulamalar

Yukarıda sıralanan halk inançlarının etkisiyle şehitlik etrafında geçmişten günümüze gelinceye kadar pek çok uygulama Türk halk kültürü ve İstanbul folkloru içerisinde yerini almıştır. Bu uygulamaların kültürel temellerini İslam öncesi Türk inanış ve düşünüş sisteminde görmemiz Türk kültürünün devamlılığını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.

A. Şehidin Adının Yaşatılmasıyla İlgili Uygulamalar

1. Şehidin hatırasının yaşatılması amacıyla adı aile fertlerine verilir.
2. Şehidin hatırasının yaşatılması amacıyla adı sokak, park, okul vb. yerlere verilir.

B. Şehidin Ardından Yapılan Hayırlarla İlgili Uygulamalar

1. Şehidin adına çeşme yaptırılır.
2. Şehidin adına camilere şadırvan yaptırılır.
3. Şehidin adına camilere yardım yapılır.
4. Şehidin adına fakir fukaraya yardım edilir.
5. Şehit için Kur'an ve mevlit okutulur.

C. Belirli Günlerde Yapılan Uygulamalar

1. Şehidin sene-i devriyesinde kabri başında mevlit okutulur.
2. Şehidin sene-i devriyesinde şehitlikte yemek dağıtılır.
3. Arife günleri, bayram günleri, anneler günü gibi özel günlerde şehit aileleri bilhassa mezarlık ziyaretine giderler.
4. Cuma günleri, arife ve bayram günlerinde şehit yakınları şehitliğe gelenlere tatlı dağıtır.
5. Şehit aileleri, Cuma günleri oğullarının kabrini ziyaret eder ve Kur'an okurlar.
6. Cuma günü gerçekleştirilen mezarlık ziyaretleri ya Cuma namazından önce ya da Cuma namazından sonra gerçekleştirilir. Bunun sebebi şehitlerin Cuma namazına gittiğine inanılmasıdır.
7. Oğullarının kabrini ziyaret eden şehit anneleri, oğullarının kendilerini beklediklerine inanırlar.

D. Diğer Uygulamalar

1. Kur'an ve Mevlit Okutulmasıyla İlgili Uygulamalar

- 1.1. Şehidin 7'si, 40'ı, 52'si ve her sene-i devriyesinde Kur'an ve mevlit okutulur.
- 1.2. Şehidin ruhu için mevlitlerde yemek dağıtılır.
- 1.3. Şehidin ruhu için yapılan mevlit geleneği, günümüzde kimi şehit ailelerinde yerini fakirlerin doyurulması, lösemili çocuklara yardım edilmesi vb. şekline dönüşmüştür.

2. Muska ve Fal İle İlgili Uygulamalar

- 2.1. Şehit ailesine sabır vermesi amacıyla muska yazılır.
- 2.2. Şehit yakınlarının baktırdığı kahve falından, aileden birinin şehit olacağı bilgisine ulaşılır.

3. Rüyalarla İlgili Uygulamalar

- 3.1. Şehidin görüldüğü rüyanın hayra çıkması için rüya suya anlatılır.
- 3.2. Rüyasında şehidi gören kişiye rüyanın hayra çıkması maksadıyla duada bulunulur.
- 3.3. Şehidin görüldüğü rüya herkese anlatılmaz.

III. ŞEHİTLİK ETRAFINDA OLUŞAN MEMORATLAR

Halk Anlatıları ve Memorat Türü

Linda Dégh, "halk anlatısı" kavramının nesir şeklindeki sözlü edebiyatın tüm çeşitlerini kapsadığını belirtir.⁵⁰ Edirnekapı Şehitliği bağlamında elde edilen anlatılar efsane ve daha çok da memorat türünün özelliklerine sahiptir.

Memoratlar bir kısım araştırmacılar tarafından tıpkı menkıbeler gibi efsanelerin alt bir türü olarak da düşünülmüştür. Ancak diğer bir kısım halk bilimciler ise; memoralarda yaşanan olağanüstü tecrübenin, bizzat yaşayan kişi tarafından anlatılması ya da olayı aktaranın, yaşayandan bizzat dinlemesi sebebiyle memoraları farklı bir tür olarak değerlendirmişlerdir.

Carl W. Von Sydow tarafından halk bilimine kazandırılan bir terim olan memorat, *tamamen şahsi ve kişisel bir tecrübe olma boyutu*⁵¹ ile efsane türünden

⁵⁰ Linda Dégh, "Halk Anlatısı", Çev.: Zerrin Karagülle, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Milli Folklor Yayınları, Ankara 2003, s. 98.

⁵¹ Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, s. 21.

farklı bir tür olarak değerlendirilmiştir. Özkul Çobanoğlu, Kvideland'dan memorat türüyle ilgili olarak: “Tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye”⁵² tanımını aktarır. Şorların “*şın polgan* (gerçek olan)”⁵³ dedikleri memorat türünün en önemli niteliği bizzat yaşanıldığına ve tamamen gerçek olduğuna inanılmasıdır.

Linda Dégh de gerçek hayat hikâyeleri olarak gördüğü bu türün “geçmiş hatırlatan nesnelere ve günümüzün olayları kulaktan dolma bilgileri, sö(y)len-tileri, dedikoduları ve kişisel deneyimlerden”⁵⁴ doğduğunu belirtir.

Kvideland'ın tanımında geçen tabiatüstü ferdi tecrübe “öteki dünya’ ve farklı bir boyutta olmanın yanı sıra ‘insanlarla beraber aynı mekânları paylaşan cin, peri, şeytan, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan varlıklarla ‘görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla’ kurulan bir iletişim”⁵⁵ den oluşur. Bu iletişim yollarından herhangi biri yoluyla yaşadığı şahsi tecrübeyi aktaran anlatıcı, bir kutsiyet kazanmakta ve memorat türünde bireysel işlev önemli bir yere sahip olmaktadır. İyi kategorisinde değerlendirilen tabiatüstü tecrübe ile elde edilen veya elde edilecek olan ‘iyi şey’in kaybolacağı, söz konusu tecrübenin bir daha tekrarlanmayacağı inancı⁵⁶ kimi zaman yaşanan olağanüstü şahsi tecrübenin anlatımını kısıtlamaktadır. Kötü ya da olumsuz olarak nitelendirilen içeriğe sahip memoratlar ise, kişileri uyarma, korkutma ve yaşanan anlatıdan ders alma gibi işlevler sebebiyle anlatılabilmektedir.

Toplum içinde hemen herkes tarafından tecrübe edilen olağanüstü olaylar olması ve insanların bu tür sıra dışı olaylara gösterdiği ilgi sebebiyle sözlü kültür ortamında geniş bir icra alanı bulunan memoratların kesin hatlarla belirlenmiş bir formu olmadığı gibi anlatıcısı, dinleyicisi, icra ortamı ve mekânı da farklılık gösterir. Olağanüstü olayı bizzat yaşayan kişiler tarafından anlatılan memoratlar bizzat yaşayan kişilerden aktarılan memoratlara göre daha hacimli ve ayrıntılıdır.

Kişinin başından geçen olağanüstü tecrübe, anlatıyı efsane türüne göre günümüze daha yakın bir zamanda değerlendirmemizi sağlamakta, olağanüstü şahsi tecrübenin kimin başından geçtiğinin bilinmesi ve yaşanan olayın nerede geçtiğinin kimi zaman net bir şekilde ifade edilebilir oluşu, anlatıyı efsane türüne göre daha inandırıcı kılmaktadır.

⁵² Çobanoğlu, a.g.e., s. 22.

⁵³ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2007, s. 259.

⁵⁴ Linda Dégh, “Halk Anlatısı”, s. 124-125.

⁵⁵ Çobanoğlu, a.g.e., s. 21.

⁵⁶ Çobanoğlu, a.g.e., s. 51. Çalışmamız esnasında sözlü kaynaklardan derlenen halk inançları arasında da bu düşüncenin izlerine rastlanmıştır.

Memoraların teşekkülünde insanoğlunun içinde bulunduğu psikolojik durum oldukça önemli bir yer tutar. İnsanların günlük hayatta şahsi, ailevi ve toplumsal alanlarda yaşadığı ve etkilendiği önemli olaylar, ki çalışmamızda ele aldığımız 1980 sonrası bölücü terör örgütü PKK tarafından çıkarılan olaylarda şehit olan askerler hem şahsi, hem ailevi hem de toplumsal etki alanı oldukça büyük olan travmatik bir konudur, ya da önemsenmeyen ancak kısa süreli belleğe kaydedilerek bilinçaltına atılan geçici durumlar, uyku ile uyanıklık arası psikolojik bir sarsıntı sonucu ortaya çıkararak memoraların teşekkülüne zemin hazırlayabilmektedir.

Memoralar anlatıcıya bağlı olarak dinî ve din dışı tecrübelerle yer vermekle birlikte muhtevalarında hem yerel hem de evrensel unsurlar barındırabilirler. Türk sosyo-kültürel yapısı içinde yer alan sosyal olarak kabul edilmiş ve iletişim kurulduğuna inanılan olağanüstü varlıklar olarak; cinler, şeytanlar, periler, alkârısı, ağırlık, karabasan, Hızır Aleyhisselam, peygamberler, evliyalar, ölümler ve çalışmamızın ana konusunu teşkil eden şehitler memoraların temalarını oluşturur.

İşlevsel özelliklerine baktığımızda memoraların; topluma ait sosyal değerlere dikkat çekerek onları kuvvetlendirip doğruladığını söyleyebiliriz. Bu anlamda memoralar, toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturan milli, İslamî, insani ve ahlaki pek çok değerlerin toplum tarafından yaşatılmasında oldukça önemli bir işleve sahiptir.

İşte tüm bu hususiyetlerinden dolayı toplumsal ve kolektif hafızada derin izler bırakan 1980 sonrası bölücü terör örgütü PKK tarafından çıkarılan olaylarda şehit olan askerler ve şehit yakınları etrafında oluşan pek çok memorat İstanbul folkloru içinde sözlü kültür ortamında özellikle şehit yakınları tarafından yaşatılmaktadır.

Şehitler Etrafında Oluşan Memoralar

Çalışmamızın ana malzemesini oluşturan ve sahada derleme yoluyla tespit edilen 171 anlatının 168'ini memorat türündeki anlatılar teşkil etmektedir. 168 memoratın 97'si rüyalar etrafından teşekkül eden memoralar, 71'i ise gerçek hayata dair memoratlardır.

171 anlatıda tespit edilen motif sayısı 846'dır. Bu motifler içerisinde; 227 kez tekrar eden "P. Toplum" motifi, anlatılarda en çok kullanılan motiftir. "P. Toplum" motifi altında tasnif edilen "P 231. Anne ve oğlu" motifi ise en sık kullanılan, 114 kez, motifler arasında yer almaktadır. Bu motifi 211 kez tekrarlanan "V. Din" motifi takip etmektedir.

Bu verilerden hareketle İstanbul folkloru içerisinde şehitlik etrafında teşekkül eden memoraların temelini daha çok toplum ve din ilişkisinin oluştur-

duğu, tespit edilen anlatıların icracılarının topluma ve dine bakış açılarının bu anlatıları şekillendirdiği ortaya çıkmaktadır.

“P. Toplum” motifi altında tasnif edilen “P231. Anne ve oğlu” motifinin anlatılarda sıklıkla karşımıza çıkması; Türk toplumu içerisinde, İslamiyet’ten kaynaklanan pek çok unsurun da etkisiyle, anneliğe oldukça büyük bir önem verildiğini, ana-oğul ilişkisinin baba-oğul ilişkisinin önüne geçtiğini ve bu ilişkinin çeşitli anlatılara temel teşkil ettiğini göstermektedir.

97 rüya memoratınının 61 tanesi şehit anneleri tarafından bizzat yaşanmış olaylardır. Bu durum anlatıcı ve motif dağılımı arasındaki ilişkinin paralellliğini gösterir niteliktedir.

Bir taraftan şehitlik etrafında oluşan halk inançlarının diğer taraftan da anne ve oğul arasındaki manevi bağın bir yansıması niteliğinde olan bu tür memoratlar muhtevalarındaki konu ve inançlara, aynı zamanda da icra yoğunluklarına göre şu başlıklar altında tasnif edilebilir:

1. Anne, oğlunun şehit olacağını önceden rüyasında görür. Bu rüyalar, annenin hamilelik sürecinde görülebildiği gibi, oğulun askere gitmesinden önce, askere gideceği süreçte, askerde ya da şehit olmasına birkaç gün kala da görülebilmektedir. Aşağıdaki örnek şehit annesi Saniye Kaya tarafından şehit oğlu Metin Kaya’ya altı aylık hamile olduğu süreçte görülmüştür:

“Metin altı aylık idi, hamileydim. Babamgile gitmişim. Babamgil de böyle tarlalar yanında tarla marla var. Belimde bir gümüş kemer. Kemerini belime bağlamışım. Buğday tarlasının içinde böyle gezirim. Bir baktım ki bi suyun kenarında dayım ama buraların suyu deyil. Bu dünyaya benzeyecek bi yer deyil. O suyun başında baktım kemer belimde yok. Baktım ki bir tabut. Su aldı gitti tabutu. Kalktım. Analığım var. Analığıma söyledim. Analığım da böyle gidir benim yanımda demiyor. Analığım bene diyor; “Anan ölsün Saniye. Oglu olacak ölecek.”. Dedim ki “Anne sen ne söylüyorsun?”, “Hiç bi şey kızım. Hayır olsun rüyan.” dedi. Dedi ki; “Bu annesinin karnındayken yazına yazılmış. Kader, bu.” dedi.⁵⁷

Bir rüyanın üç önemli unsuru vardır. Bunlar, “rüyayı gören, rüyada görülen ve rüyayı yorumlayan şahısların vasıflarıdır.”⁵⁸ Bir durum, olay ya da kişiyle ilgili olarak görülen rüyanın yorumlanabilmesi için, rüyayı gören kişiyle o durum, olay ya da kişi arasında bir bağın bulunması gerekmektedir. Bu bağ sayesinde kişinin gördüğü rüya, bir mana kazanır. Bir annenin evladiyla arasındaki manevi bağ,

⁵⁷ Saniye Kaya: Şehidin annesi, Yaşı 66 (1946), Kars, ev hanımı, 24.10.2012’de İstanbul, Edirnekapı Şehitliği’nde, Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁵⁸ Hasan Basri, “Türklerde “Kut” Kavramı ve Osmanlılar’ın Kutsiyet Elde Etme Çabaları”, *Akademik Bakış* (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi), S. 7, Eylül 2005, s. 4. (Çevrimiçi) <http://www.akademikbakis.org/eskisite/pdfs/7/kutahya.pdf>, Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2014.

rüyalarda da yansımaları bulacaktır. Bir insan için en çok endişelenecek, üzülen, sevilen şüphe yok ki annedir. Bu durumun sonuçlarından biri de “bazı annelere gebelikte ya da oğullarını sütten kesme döneminde, gelecekte haber veren rüyaların bağışlanmasıdır.”⁵⁹ Bu durumda, Türk ve İslam kültürü içinde annelerin evlatlarıyla ilgili bazı durumlar hakkında rüya yoluyla bilgi sahibi olduklarına inanılmakta ve bu inanca dayanan memoralarda rüyanın haber verici bir işleve sahip olduğu görülebilmektedir.

Aşağıdaki örnek ise şehit annesi Seniha Sağır’ın oğlunun şehit olmasından bir gün evvel gördüğü rüyayı ihtiva eden bir memordur:

“...Yine bi akşam rüyamda oğlumu yolladım, Allah’ın izniyle askere gönderdim. Gönderdikten sonra bi akşam dağıtıma izine geldi. [Sonra]⁶⁰ Elazığ Pa-lu’da Karakola gitti. Komandoydu çocuğum. Lifi kopmuş dizinden sürünürken İzmir’de talimde sürünürken ondan dolayı geri istedik. Belki taburuynan gitseydi öyle olmazdı. Ondan sonra... Akşam böyle rüya gördüm ki böyle üç tane balık hoplayıp duruyo. İsrail balıkları suyun içinde. Kalktım gece teheccüd namazı kıldım. Duamı ettim. Allah’ım dedim her şeyin hayırlısını ver. Ama balığın ikisi canlı oynuyo, birini tekbir getiriyorum canlatamadım. Allahüekber Allahüekber [diye] tekbir getiriyorum, canlatamadım. Sabah oldu rüyamı kimseye anlatmadım, çeşmeye [suya] anlattım. O akşam saat işte 11’de Halil şehit oldu yavrum. Ben tekbirlerle onu buraya [Edirnekapı Şehitliği’ne] getirdim, buraya defnettim. Burayı suluyolarmış görmedim ki kızım, daha önce gelip de Şehitliği görmedim. Ve bak 17 senedir geliyorum işte suluyorum çiçeklerini.”⁶¹

İslam geleneğinde rüyada görülen büyük balık, “asker” diye tabir olunur. “Büyük balık melikin veziridir. Çünkü deniz melikle balıklar ise melikin askerleri ile tabir edilir.”⁶² Rüyada görülen balık kimi zaman sıkıntıyla tabir olunur. “Bazen de balık görmek, üzüntü, keder, sıkıntı, hastalık, şiddetli haberlere ve “bulunduğu yerde öleceğine” delalet eder.”⁶³ Seniha Sağır, rüyasında üç tane balık görür. Bunlardan iki tanesi canlıdır. Ancak üçüncü balık canlı değildir ve canlanması için tekbir getirir; fakat balık canlanmaz. Bu canlanmayan balık, Seniha Sağır’ın şehit olan oğlunun rüyadaki sembolüdür. Nitekim, ertesini gün oğlunun şehit haberi gelir.

⁵⁹ Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, Çev.: Tüba Erkmen, 1. bs., Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 155.

⁶⁰ Köşeli parantez içindeki ifadeler, sözlü kaynaklardan derlenmiş ve konuşma dili gramerine uygun olarak deşifre edilmiş anlatı metinlerinin daha iyi anlaşılması için tarafımızdan eklenmiştir.

⁶¹ Seniha Sağır: Şehidin annesi, Yaşı 64 (1948), Çankırı Çömlekçiler Köyü, ev hanımı, 24.10.2012’de Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁶² Abdülğani b. İsmail en-Nablusi, *İslami Rüya Tabirleri Ansiklopedisi* (“Ta’tiru’l-enam, fi ta’biri’l menam”), Çev.: Ali Bayram, M. Sadi Çöğenli, Cümle Neşriyat, İstanbul 1989, s. 130.

⁶³ Abdülğani b. İsmail en-Nablusi, a.g.e., s. 134.

Anadolu'nun bazı yörelerinde balıkların Balkan Savaşları, İstiklal Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı gibi savaflara katılarak çarpıştığına inanılmaktadır. Rüya tabirlerinde asker olarak yorumlanan balığın, kimi zaman Türk halk inançlarında da benzer bir anlama sahip olduğu görülmektedir.⁶⁴

2. Tespitlerimize göre şehit olma durumu, şehit olacak askerin kendisi tarafından da önceden rüyalarda görülebilmektedir. Şehidin hayattayken bizzat görüp anlattığı rüya kökenli memoratların bir kısmında şehit olma durumu kimi zaman sembolik bir dille ifade edilirken aşağıdaki örnekte olduğu gibi bir kısmında gayet açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Aşağıdaki örnek, şehit annesi Sevim Oskay Aluz'dan derlenmiştir:

“...Onun yanında İsmail var ya. O İstanbullu, oğlumun arkadaşı. O şehit olmak istiyodu. O Kuleli son sınıfta Peygamber Efendimiz'i görmüş. [Peygamber Efendimiz] Onu almış bi götürmüş öyle güzel yere ki [İsmail] yalvarmış: “Ben gitmiyim, burda kalıyorum.” diye. [Peygamber Efendimiz]. “Hayır, sen gitceksin sonra buraya geleceksin.” demiş. Bunu da arkadaşlarına anlatmış. “İsmail kışın açık kaldı.” demişler. Hep şehit olmak isterdi. Onu bütün herkes biliyo. Muş'a giderken demiş ki; “Burdan sağ dönersem, nişanlıydı bi öğretmenle, senlen evlencem ama sağ dönersem.” Şehit oldu. İşte o şehit olacağını bilerek gitti.”⁶⁵

Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları İslamda Rüya ve Rüya Tabiri* adlı eserinde sahil rüyaların dört çeşidi olduğunu belirtir. Bunlar: “Emir, Yasa, Müjde, Uyarı.”⁶⁶ rüyalarıdır. Gelecekte haber verici bir işleve sahip olan bu rüya, şehitliği müjdeleyici bir özellik taşır. Nitekim, rüyayı anlatan şehit annesi Sevim Oskay Aluz, İsmail'in Muş'a gidişini anlatırken “şehit olacağını bilerek gitti” demektedir.

3. Şehit olan kişi, zaman zaman aile bireyleri başta olmak üzere çeşitli kişi-

⁶⁴ Bu konudaki örnekler için bkz. Eren Çiçek, Mehmet Ali Canyurt, “Anadolu'da Balık İle İlgili İnançlar ve Halk Hekimliği Uygulamaları”, *Doğu Anadolu Bölgesi I. Su Ürünleri Sempozyumu*, Erzurum, 23 – 25 Haziran 1993, s. 3-4. (Çevrimiçi) <http://www.akuademi.net/da/DOGU1/d101.pdf>, 16 Eylül 2014.

Konu ile ilgili tespit ettiğimiz Çanakkale Savaşları etrafında anlatılan bir efsane şöyledir:

Gazi Balıklar: Çankırı'nın bir köyünde, bir havuzda asker balıklar yaşamış. Bu balıkların, Çanakkale Savaşı'na katıldıkları; savaş bitince de üzerlerindeki kurşun izleri ve yaralarla, tekrar kendi havuzlarına döndükleri rivayet edilir. Hatta halk arasında bu balıklara zarar vermek isteyen herkesin başına bir şey geldiğine inanılır. Bir gün bir öğretmen bu balıklardan bir tanesini yakalamış ve eşine götürmüştü. Eşi, balığı kızgın tavaya attığında, kızgın yağ kadının suratına dökülmüştü.

Kaynak: Fatih Çepni, Kastamonu, 1973, Erkek, Üniversite, Mağaza Müdürü, Fatih Çepni ile 2 Kasım 2014 tarihinde Zeytinburnu'nda Ayten Yıldırım tarafından yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin Ferhat Aslan Arşivi'ndedir.

⁶⁵ Sevim Oskay Aluz: Şehidin annesi, Yaşı 79 (1934), İstanbul, ev hanımı, 05.04.2013'te Edirnekapı Şehitliği'nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁶⁶ Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, Çev.: Tüba Erkmen, 1. bs., Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 41.

lerin rüyalarına girerek bazı konularda ikaz etme, bilgi verme vb. işlevlerle geride kalanlara haber vermektedir. Bu durum, eski Türk inanış ve düşünüş sisteminde var olan atalar kültürüne dair inançlarda da görülen, şehitlerin ölü olmadıkları, dünyada yaşayan yakınlarından haberdar oldukları inancına dayanmaktadır. Bu inanç temelinde teşekkül eden bir memorat şöyledir:

“...Ve biz sonra gine böyle feryad ediyoduk, ağlıyoduk. Amcan her gün burda [Edirnekapı Şehitliği’nde], Rabbim demek ki acıdı artık. Ve bir gece amcana [Şehit babası Cemal Vardar’a] rüyasında Peygamber Efendimiz’in 20 yaşındaki hali. Kısa bir sakal diyor, nur gibi bir yüz, hac elbisesi. Tamer de sağ yanında. Bu vurulduğu yerde bir bayrak. Amcan diyor ki; “Tamer evladım, bu yanındaki kim?” diyo. Ne Tamer de ne de yanındaki o şahısta cevap var, diyor. Sonra diyo. Bir ses; “O Peygamber Efendimiz’in 20 yaşındaki hali. Tamer onların yanında. Sahabelerle, peygamberlerle [birlikte]. Hiç kendini üzme, isyan etme.” demiş. Ve Cemal amcan ondan sonra iki günde bir üç günde bir geliyo...”⁶⁷

Şehit babası Cemal Vardar, oğlunun şehit olması neticesinde hemen her gün Edirnekapı Şehitliği’ne giderek şehit oğlunu ziyaret etmekte ancak bu ziyaretleri sırasında oğlu için üzülmemekte, ağlayarak feryat etmektedir. Şehit babası Cemal Vardar tarafından görülen bu rüyada şehidin, ailesinin içinde bulunduğu bu üzücü durumdan haberdar olduğu ve rüya yoluyla şehit babasının üzülmemesi gerektiği konusunda ikaz edildiği görülmektedir. Uyarıcı işleviyle geride kalan aile bireylerinin kadere razı olunması, şehidin ardından ağlamaması, isyan etmemesi hususunda kendilerine çeki düzen vermesini sağlayan rüya, aynı zamanda şehidin içinde bulunduğu güzel durum hakkında da ailesine bilgi vermektedir.

Şehidin sahabelerle, peygamberlerle birlikte olduğu bilgisi, Kur’an-ı Kerim’de yer alan; “Kim Allah’a ve Resul’e itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddikler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!”⁶⁸ ayetini de hatırlatır niteliktedir.

Yukarıdaki gibi halk inançları ve memoratların şehit yakınlarına psikolojik bir destek sağladığını, şehit yakınlarını hayata bağlayan bir işleve sahip oldukları görülmektedir. Bu ve benzeri örnekler memoratların sadece korkutan, ikaz eden bir işleve sahip olmadığını aynı zamanda memoratların müjdeleyen, sevindiren, psikolojik destek sağlayan ve hayata bağlayan bir işlevinin de olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁶⁹

⁶⁷ Nezafet Vardar: Şehidin annesi, Yaşı 65 (1948), Yugoslavya, ev hanımı, 26.10.2012’de Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁶⁸ Nisa Suresi: 4/69.

⁶⁹ Şehitler etrafında oluşan, müjdeleyen, sevindiren, psikolojik destek sağlayan ve hayata bağlayan işlevlere sahip olan pek çok memorat örneği için bkz.: Zeynep Türksever, *Türk Halk İnançlarında Şehitlik Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme: Edirnekapı Örneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve

4. Şehitlerle ilgili gerçek hayata dair yaşanan memoratlarda hissetme yoluyla kurulan iletişim biçimi önemli bir yere sahiptir. Gerek şehit olacak kişinin hissettikleri gerekse annesi başta olmak üzere baba ve kardeşlerden oluşan aile bireylerinin hissettikleri bazı durumlar, şehit yakınları tarafından şehit olma durumunun bir habercisi olarak kabul edilmektedir. Bu duruma örnek olarak şehit annesi Nuran Koç'tan derlenen memorat dikkat çekicidir:

“...Ben oğlum askere gitmeden daha önce hep böyle gençlere bakardım. Ya diyodum hani bunlara bi şey olmuyo neden ben bu oğlumu kaybetcem gibi geliyo? Hani hep oğluma tembih ederdim. Bi yerden geçiyo olursun kavga vardır yolunu değiştirir ya da işte futbol oynuyodu. Arkadaşların birileriyle kavga eder hemen uzaklaş. Sanki bir şey olacak olan benim oğluma olacak o hep vardı ben-de. Aynen de öyle oldu.”⁷⁰

Nuran Koç, yukarıdaki anlatıda; oğlu şehit olmadan önce başına bir şey geleceği hissine kapıldığını, daima oğlunun başına bir şey geleceği endişesini taşıdığını belirtmekte ve sonunda oğlunun şehit oluşunu bu endişelerin bir neticesi olarak düşünmektedir. Bu örnek memorat türünün anlatıcının psikolojisi ile yakından ilgili olduğunu da göstermektedir.

5. Çalışmamızda kahve falı ile kurulan iletişim yoluyla da kişinin şehit olacağı bilgisine ulaşıldığıyla ilgili çeşitli memorat örnekleri de tespit edilmiştir. Şehit annesi Emine Bayhatun tarafından aktarılan aşağıdaki memorat kahve falı ile kurulan iletişim yoluyla kişinin şehit olacağı bilgisine ulaşıldığına örnek teşkil etmektedir:

“Salı günü kızım ... Cuma günü şehit olacak. Salı günü bi komşum var beni çok sever çağırdı dedi ki; “Emine Hanım misafirler gelmiş, Sen de gelir misin?” dedi. Ben de gittim. Orda genç bi hanım senin gibi. Baktım kave içtiler. Ben de içtim. Bu kaveyi beyle fincanı devirdim. Anam bi baktım o genç hanım o kaveyi açtı ya. Dedi ki; “Ay Emine Hanım.” Bilmiyi ki benim oğlum Şırnak'ta. Dedi; “Senin bi cenazen var. Bi kalabalık.” dedi. Ay anam birden benim rengim mi gitmiş ne olmuş bi hanım da var beni çok sever; “Kız sen nettin? Emine'yi öldürdün. Emine'nin oğlu ateşin içinde Şırnak'ta. Sen niye konuştun?”, “E Saniye Hanım ben bilmiydim ki.” dedi. Ben artık konuşmadım.”⁷¹

Bu örnekte şehit annesi Emine Bayhatun, oğlunun şehit olacağı bilgisini

Edebiyatı Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ferhat Aslan, İstanbul 2014.

⁷⁰ Nuran Koç: Şehidin annesi, Yaşı 50 (1963), Trabzon, ev hanımı, 21.03.2013'te Edirnekapı Şehitliği'nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁷¹ Emine Bayhatun: Şehidin annesi, Yaşı 60 (1953), Malatya, ev hanımı, 21.06.2013'te Edirnekapı Şehitliği'nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

bir salı günü komşusuna oturmaya gittiğinde baktırdığı kahve falı neticesinde öğrenmiş aynı haftanın cuma günü ise Şırnak'ta vatani görevini yapan oğlunun şehit olduğu haberi gelmiştir.

Yukarıdaki örnek Türk halk kültürü içinde fal ile ilgili memoratların şehitlerle ilgili memoratlarla da birleştirildiğini gösterir niteliktedir.

6. Şehitlerin ölmediği, Allah katında rızıklandırıldıkları ve geride kalan aile bireylerine yardım ettikleri inancının bir yansıması da şehidin geride kalan aile bireylerine yardım ettiğiyle ilgili anlatılan memorat örnekleridir. Bunlardan biri de şehit annesi Feride Selamet'in aktardığı şu memorattır:

“...Her zaman yanımda kızım. Her zaman o yanımda. Hatta bu kış yani geliyoruz eşimin kolundayım tam şehitliğin kapısına böyle düştüm. Allah'a çok şükür hiçbir şey olmadı. [Yine] Geçen sene oğlumla evin önünü böyle hadi bi yıkıyalım, tozlanıyor bi yıkıyalım, dedim. Yukarı terastayım fayanstan bi kaydım ama hissettim [şehit oğlum] geldi elini böyle koydu sırtıma tuttu beni düşmekten [kurtardı] yavaşça beni koydu yere. Hissettim yani kolunu hissettim, elini. Oğlum da öbürü; “Annee noldu sana bi şey oldu mu?”, “Yok annem, yok.” dedim. “Abin tuttu beni yavrum hiç merak etme.” dedim. Böyle yavaşça bıraktı yere hani hissediyom yani. Onu unutamıyorum. Hissettim yani. Açıkça hissettim yani onun için o her zaman [şehit oğlum] yanımda.”⁷²

Yukarıdaki memorat örneğinde dokunma yoluyla bir iletişim kurulduğu görülmektedir. Şehit annesi, şehit oğlu Levent Selamet'in kendisini düşmekten kurtardığına inanmaktadır. Bu örnek Türk halk inançlarında kökeni atalar kültürüne kadar uzanan aynı zamanda İslam inançlarıyla pekişen, şehitlerin yakınlarını koruyup kolladıkları inancına dayanmaktadır.

7. Şehitlerin ölmediği her zaman aile bireylerinin yanlarında olduğu inancı temelinde teşekkür eden memoratların bir grubunda, aile fertleri şehitlerle iletişim yoluyla da iletişim kurduklarını ifade etmektedirler. Şehit annesi Zeynep Işık'ın aktardığı şu memorat buna örnek olarak verilebilir:

“...Geliyo eve. ...Geliyi. Mesela ben böyle hissediyim evde biri var sanki, böyle var zannediyim. Geçen gün banyoya girdim, yıkandım, çıktım. Üstümü giyiniyim. Baktım geldi kapıda “Annee!” O dedim Cengiz'in sesi dedim. Bana da adam; “Şeytan geldi, seni çarptı.” diyi.” Şeytan bağlı.” dedim. “Ramazan'da ne işi var.” dedim. Ben de banyodaydım işte. “Anne!” dedi te onu duydum, başka da duymadım.”⁷³

⁷² Feride Selamet: Şehidin annesi, Yaşı 66 (1947), Manastır, ev hanımı, 22.03.2013'te Edirnekapı Şehitliği'nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁷³ Zeynep Işık: Şehidin annesi, Yaşı 59 (1954), Malatya, ev hanımı, 07.08.2013'te Edirnekapı Şehitliği'nde

Yaşanan olayın şehit babası tarafından yorumlanmasıyla şehit annesi tarafından yorumlanışındaki farklılık memorat anlatıcısının psikolojisi ve anne oğul arasındaki manevi bağın bir yansıması olarak yorumlanabilirken şehit annesi “Ramazan ayı girdiği zaman gök kapıları açılır ve cehennem kapıları kapatılır, şeytanlar da zincirlenir.”⁷⁴ hadisinden hareketle yaşadığı olayın gerçekliğine, duyduğu sesin şehit oğluna ait olduğuna İslami deliller ortaya koyarak vurgu yapmaktadır.

8. Bazı memorat örneklerinde şehit olan kişiyle görme ve konuşma yoluyla kurulan iletişim biçimi ifade edilmektedir. Onur Koç’un şehit olduğu gün bir komşularıyla görüşüp konuştuğu bilgisinin aktarıldığı memorat örneği şöyledir:

“...Şehit olduğu gün benim eşim Bosna’daydı. Sabah olay [Onur’un şehit oluşu] olmuş işte. O gün annemin üst katında oturan bir kadının kızı, Onur’u çok çok iyi tanıyan birisi evine doğru gidiyo. [Şehit Onur’un] Dayısının dükkânının karşısında bunu [Şehidi] görüyo. “Aa Onur ne zaman geldin sen?” demiş. O da; “Yenge ben izne geldim.” demiş. Saçları kısa falan. Onla konuşmuşlar. Sonra akşamında gitmiş. O kadının kocası demiş ki “Neriman, Nuray’ın oğlu şehit olmuş.”, O da; “Ne saçmalıyosun. Ben bugün daha gördüm onu. İzne gelmiş, saçları kısaydı. Bana ‘İzne geldim,’ dedi.” demiş. Ondan sonra kadın kesinlikle inanmamış ancak sağdan soldan duyup gelip görünceye kadar [inanmamış]...”⁷⁵

Bu anlatıda şehit Onur Koç’un, şehit olduğu gün çok sevdiği dayısının dükkânı önüne gelerek bir komşularıyla konuştuğu ifade edilmektedir. Olayı yaşayan ve şehidi çok iyi tanıyan komşusu Onur’un şehit olduğu haberlerine aynı gün onu gördüğü ve onunla bizzat konuştuğu için uzun bir süre inanmamıştır.

9. Tespit edilen memorat örneklerinde; şehidin kabre defnedilirken kendiliğinden sağ tarafına dönmesi, yüzünde mütebessim bir ifadenin olması, şehidin kabrine nur yağması motiflerine de rastlanmaktadır:

“...Yatırıyolarmış ya. Ben bilmiyom sağa mı yatırılır sola mı yüzükoyun mu ben bilmiyom. Mezara kadar şey yapmadım. “O kendiliğinden döndü, sağ tarafına.” dedi. Kaynım öyle dedi. Şimdi hâlâ öyle der. O mübarek dedi. “O yüzü, pamuk gibiydi.” dedi. “Eli yüzü böyle vücudu yumuşacuktu.” dedi yani. “Katılmamış [Katlaşmamış], pamuk gibiydi.” dedi. “Kendiliğinden sağ tarafına döndü.” dedi. İnşallah. Kaynım öyle dedi. İnşallah. İnşallah. İnşallah. Herkese

Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁷⁴ Buhari, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, C. 4, s. 1773, Kitabı’s-Savm 9; Müslim, *Sahih-i Muslim ve Tercemesi*, C. 3, Kitabı’s-Sıyâm 2; Nesei, *Sünen’in Nesei*, C. 3-4, s. 547-552, Oruç Bölümü, 3 – 5.

⁷⁵ Nuran Koç: Şehidin annesi, Yaşı 50 (1963), Trabzon, ev hanımı, 21.03.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

şefaatchi olsun.”⁷⁶

“...Oğlum zaten defnedilirken bana eşimin amcasının oğlu geldi dedi; “Ay Nuray hiç üzülme. Ben öyle bi şey görmedim. Nasıl bir ışık doldu oraya.” dedi. Ondan sonra ben dedim: ‘Ben üzülmiyim diye öyle söylüyodur. Hani gibi falan böyle.’ Aa bi baktım başkası geldi diyo ki ağlayarak söylüyo ay diyo “Ben yüzlerce hani defnettım.” Bi de çevreleri geniş. “Hani mezara indirdim ben böyle bi şey görmedim.” Ağlayarak şey yapıyo. Ay diyo “Nasıl bir ışık, nasıl bir ışık birden diyo böyle...” Dur bakım hatta şey resim çekti kızımın görünmecesı o zaman ve şey tam mezarının üstünde böyle ışık. O ışık çıktı...”⁷⁷

Yukarıdaki memoralarda yer alan şehidin olağanüstü hâlleri ve kabrine nur yağması Türk halk kültürü içinde Çanakkale Savaşları⁷⁸, Kurtuluş Savaşı vb., pek çok savaşta şehit olan askerler etrafında teşekkür eden efsanelerde de görülmektedir. Bu durum efsane çatısı altında incelenen efsane, menkıbe ve memoral adı verilen halk anlatısı türlerinin teşekkürlerinde etkileşim içinde olduklarını da göstermektedir.

IV. ŞEHİTLİK ETRAFINDA OLUŞAN HALK İNANÇLARI, UYGULAMALAR VE MEMORATLARIN ÇEŞİTLİ KÜLTÜR ORTAMLARINA YANSIMASI

Şehitlik, dinî bir kavram olsa da halk kültürü içinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu durum çeşitli kültür ortamlarında şehitlik kavramının geniş bir yer edinmesini de sağlamıştır. Söz, dolayısıyla halk anlatıları geçmişten günümüze gelişen teknolojiler sebebiyle alıcıya farklı yollarla ulaşmıştır. Bu durum araş-

⁷⁶ Özden Topçu: Şehidin annesi, Yaşı 60 (1952), Bolu, ev hanımı, 26.10.2012’de Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁷⁷ Nuran Koç: Şehidin annesi, Yaşı 50 (1963), Trabzon, ev hanımı, 21.03.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

⁷⁸ Konu ile ilgili aşağıdaki menkıbe örneği çalışmamızın konusu olan PKK terör şehitleri etrafında oluşan halk anlatılarını meydana getiren kültürel kökenlerin, tarihimiz ve halk kültürümüz içerisinde önemli bir yere sahip olan Çanakkale Savaşları’nda şehit olan Mehmetçiklerimiz etrafında teşekkür eden halk anlatılarıyla olan ilişkisini ve toplumsal hafızanın bütün bir milleti ilgilendiren bu tür sarsıcı hadiseler etrafında nasıl gün yüzüne çıktığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

Kumkale Savaşları ve Derviş Ali: Derviş Ali, erenler sofrasından nasibini çok önceden almış, mücahit ruhu, ışıklı kişiliği, güçlü imanı ile efsaneleştirip renklendirivermiş Kumkale Savaşları’nı.

Anadolu’dan, Derviş Ali’ye kutsal bir görev verilmiş. Dünyalık nesi var, nesi yok gözünde bir anda silinmiş, cihad kemerini beline bağlamış, elindeki avucundakini yağmaya verip bir lokma, bir kırka düşmüş yollara, engin bir aşk ahdına, vefa ile Çanakkale’ye gelmiş. 31. Alay, 1. Tabur, 2. Bölük senin yerin demişler. Kendi nefisini, âlemin selâmetine adayan, kendinden, kendi için bir şey ümit etmeyen bir insanlık aşığı, bir fedai! Derviş Ali’nin kol gücü yok ama ruh yüceliği çok üstün. Nasıl ve niçin savaşılırmış âlem halkına öğretmiş, Kumkale sokaklarında bir insan gücünün, takat getiremeyeceği kadar vurmuş, halsiz düşmüş. Sığınabileceği son bir durağında, İbrahim Onbaşı ile bir evde bulmuşlar onu. Derviş Ali ile İbrahim Onbaşı savaşta şehit düşerler. Çanakkale Savaşı’ndan sonraki yıllarda, *bu iki şehidin zaman zaman denizin sularından abdest alıp, namazlarını kumsalda kıldıklarını ramazan gecelerinde ise o kumsal üzerine nur indiğini* görenler olurmuş., Mehmet İhsan Gençcan, *Çanakkale Savaşları ve Menkıbeleri*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 2005, s. 36-37.

tırmacıları, kültür ortamlarını sözlü, yazılı ve elektronik olmak üzere üç grupta sınıflandırmaya itmiştir.

Edirnekapı Şehitliği'nde terör şehitlerinin yakınlarıyla gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda tespit edilen halk inançları ve memoratlar konunun sözlü kültür ortamında canlı bir şekilde yaşatıldığını göstermektedir.

Bununla birlikte yazılı kültür ortamında da şehitlerle ilgili birçok yayına rastlanmaktadır. Şehitlerle ilgili araştırma ve inceleme niteliğindeki eserler,⁷⁹ hikâyeler,⁸⁰ şehit mektuplarının derlemeleri,⁸¹ romanlar,⁸² şehit yakınlarıyla yapılmış röportajlar,⁸³ şehit yakınlarının anılarından oluşan eserler,⁸⁴ terör bölgelerinde görev yapmış askeri düzeydeki komutan vb. kişilerin anılarına yer veren eserler⁸⁵ gibi oldukça geniş bir yelpaze karşımıza çıkmaktadır.

Şehitlik kavramının elektronik kültür ortamındaki yansımalarına ise; âşıklar tarafından icra edilen ağıtlar⁸⁶, Türk pop müziğinde şehitlik kavramı etrafında oluşturulan şarkılar⁸⁷ verilebileceği gibi; televizyon kanallarında, izleyicilerden gelen mektupların senaryolaştırılmasıyla oluşturulan ve yaşanmış sırlı olayları konu edinen memorat olarak nitelendirilebilecek türden anlatılara yer veren “Sır Kapısı” ve bu program formatında benzer yayınlar gerçekleştirilen programlar, her bölümünde farklı bir şehidin hayat öyküsüne yer veren “Ölümsüz Kahramanlar” adlı dizi, Kıbrıs şehidi Salih ve Ustasının zor durumda olan kişilere yardımlarına ve kişilere doğruyu gösterme çabalarına yer veren “Beşinci Boyut” adlı dizi, Şehit kızı ve şehit eşi olan Melek’in şehitler tarafından rüyalar yoluyla uyarılmasını anlatan “Farklı Boyut” vb. diziler, Türk halk inançlarındaki şehitlik anlayışının elektronik kültür ortamındaki yansımalarına örnek gösterilebilir.

⁷⁹ Konu ile ilgili bkz.: Ali Seyyar, Yunus Köleoğlu, *Sosyal Politikalar Açısından Gaziler ve Şehit Aileleri*, Lalezar Kitabevi, İstanbul 2011. Behiç Kılıç, *Şehit Vere Vere Açılmak*, Truva Yayınları, İstanbul 2010.

⁸⁰ Konu ile ilgili bkz.: Burhan Bozgeyik, *Tarih Boyunca Şehit Öyküleri*, Cihan Yayınları, İstanbul 2007.

⁸¹ Konu ile ilgili bkz.: Koray Gürbüz, Hüseyin Özlük, *Şehit Mektupları: Bizden Size Selam Olsun*, ÇOKAV, İstanbul 2005., İsmail Çolak, *Ölümsüz Şehit Mektupları*, Akis Kitap, İstanbul 2006., Adem Özbay, *Şehit Mektupları*, Akis Kitap, İstanbul 2007.

⁸² Konu ile ilgili bkz.: Berkant Karakaya, *PKK Olaylarında Mavi Çiçek Timi*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2003., Necati Ulunay Ucuzsatar, *Dağların Gözyaşları Güneydoğuda Akan Kanın Belgesel Öyküsü*, Derin Yayınları, 2006., Behiç Gürçihan, *2012 İlk Şehit*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2008., Hasan Murat, *Şehit Babamın Mektupları*, Popüler Yayınları, İstanbul 2009.

⁸³ Konu ile ilgili bkz.: Şadman Şenbalkan, *Şehit Anılarımızın Çılgınlıkları Gözü Yaşlı Cuma Anneleri Anlatıyor*, Yakamoz Yayıncılık, İstanbul 2007.

⁸⁴ Konu ile ilgili bkz.: Burcu Ertürk, *Şehit Kızı*, Akış Yayınları, İstanbul 2007.

⁸⁵ Konu ile ilgili bkz.: Alaettin Parmaksız, *Komutanım Ben Şehit miyim?*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2007., Hasan Kundakçı, *Güneydoğu'da Unutulmayanlar*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2006., Hasan Kundakçı, *Mehmetçik'ten Anılar (Güneydoğu, Kıbrıs ve Kore Anıları)*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2011.

⁸⁶ Konu ile ilgili bkz.: Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 152., Kadersiz Şehit Asker, (Çevrimiçi) <http://www.youtube.com/watch?v=IWtVyyq6MWv0>, 1 Temmuz 2014.

⁸⁷ Murat Evgin'in “Şehit Şarkısı” buna örnek gösterilebilir: (Çevrimiçi) http://www.youtube.com/watch?v=O36yhV_nvyk, 09.03.2015.

Sanal kültür ortamlarında da kişilerin şehitlik kavramı etrafında kendi başarılarından geçen olağanüstü olayları ya da başkalarından duydukları olağanüstü olayları paylaştıkları nice örneklerle karşılaşmaktadır.⁸⁸

SONUÇ

Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra kültürümüzde yer alan şehitlik kavramının Türkler tarafından benimsenmesi ve kişiler tarafından şehit olmanın arzu edilen bir makam olmasında kuşkusuz İslamiyet öncesinde Türklerin vatan uğruna canını feda etme anlayışının önemli bir payı bulunmaktadır. İslamiyet öncesinde vatan ve millet uğruna savaşırken ölmek, Türkler için en onurlu ölüm olarak algılanmaktaydı. Bu durum, ölen kişiye adını ebediyete kadar yaşatma imkânı sağlayan bengü taş dikme hakkını da kazandırmaktaydı. Dolayısıyla İslamiyet’i kabul edişlerinden günümüze kadar Türklerin Allah, din, vatan ve millet uğruna şehit olma arzu ve isteğine sahip oldukları görülmektedir. Çalışmada bu anlayışın izleri, İstanbul folkloru içinde, Edirnekapı Şehitliği bağlamında 1980 sonrası bölücü terör örgütü PKK tarafından çıkarılan olaylarda vatan ve millet uğruna şehit olan askerler noktasından ele alınıp değerlendirilmiştir.

Makalede; eski Türk inanış ve düşünüş sisteminin İslamiyet’e kattığı ruha yoğrulmuş Türk halk inançlarında şehitlik kavramının nasıl şekillendiği, halk arasında şehitlerle ilgili ne gibi halk inanışlarının teşekkül ettiği ve bu inanışların halk anlatılarında nasıl ifade edildiği tespit ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece sözlü kaynaklardan tespit edilen halk inançları ve halk anlatıları arasındaki bağ ve geçişkenlik de şehitlik kavramı noktasından gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Kişinin başından geçen olağanüstü şahsi tecrübe olarak tanımlanan memorat türünün temelindeki gerçeklik boyutu, Türk inanış ve düşünüş sistemi ve İslamiyet’in kabulüyle ortaya çıkan inançlardan beslenmektedir.

İstanbul folkloru içinde; şehitlik etrafında oluşan halk inançlarına bakıldığında en çok “şehit olma” etrafında halk inançlarının oluştuğunu görmekteyiz. Daha sonra “şehidin defnedilişi ve şehitlik ve mübarek gün ve geceler” etrafında çeşitli halk inançlarının oluştuğu tespit edilmiştir.

Bu halk inançları ile birlikte pek çok uygulamanın da şehitlik etrafında oluştuğu görülmektedir; şehitlik etrafında oluşan uygulamalara baktığımızda; “şehidin adının yaşatılmasıyla ilgili”, “şehidin ardından yapılan hayırlarla ilgili” ve “şehidin ardından belirli günlerde yapılanlarla ilgili”, “Kur’an ve Mevlit okutulmasıyla ilgili”, “muska ve fal ile ilgili”, “rüyalarla ilgili” çeşitli uygulamala-

⁸⁸ <http://www.sehidim.com/anasayfa.php>, 09.03.2015.

rın geçmişten günümüze kadar İstanbul folkloru içinde var olduğu çalışmamızda tespit edilmiştir.

Edirnekapı Şehitliği'nde gerçekleştirilen derlemeler sonucunda elde edilen halk anlatılarının önemli kısmını memorat türü oluşturmaktadır. Bu durum daha çok anlatıların muhtevasını oluşturan olayların efsanelere göre daha yakın bir zamanda yaşanmış olmasından, olayların kökeninde şehitlikle ilgili dinî inançların oluşundan ve hadisenin bu olağanüstü şahsi tecrübeyi bizzat yaşayan kişilerce aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Tespit edilen memoratlarda rüya, yakaza hali, hissetme, görme, iştme, fal gibi iletişim kanalları yoluyla olağanüstü şahsi tecrübenin yaşandığı görülmektedir.

İslami kaynaklarda ve Türk halk inançlarında şehitlerin ölmediği inancı hâkimdir. Tespit edilen memoratlarda çeşitli işlevlerle bu inanca rastlanmaktadır. Kişinin şehit olmasından önce gerek kendisinin gerekse aile bireylerinin gördüğü rüyalar yoluyla şehit olma durumunun bilgi verici, ikaz edici işlevleriyle memoratlarda yer aldığı görülmektedir. Kişinin şehit olmasından sonra ise geride kalan aile bireylerine zor zamanlarında yardımcı olduğu, rüyalar yoluyla bir konu hakkında bilgi verdiği, bir durumdan hoşnut olduğunu ya da olmadığını bildirdiği görülmektedir. Aile bireyleri tarafından görülen rüyalar yanında şehidi tanıyan akraba, komşu, dost vb. kişilerin gördüğü rüyalar ya da şehidi tanımayan kişilerin gördüğü rüyalar da tespit edilen memorat örneklerindedir.

Rüya yoluyla kurulan iletişim dışında gerçek hayatta yaşanan bazı durumlar da anlatılan memoratların temelini oluşturmaktadır. Tespit edilen memoratlarda şehidi gerçek hayatta görme, şehidin sesini duyma, şehidin kendisine dokunduğunu hissetme, şehidin yanında olduğunun hissedilmesi, kahve falı vb. iletişim kanalları görülmektedir.

Hem tespit edilen memoratları aktaran kaynak kişilerin yorumları hem memoratların değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan bilgiler hem de memoratlarda yer alan motiflerin tespiti göstermiştir ki, dinî literatürde şehide ve şehitlik kavramına sağlanan mükâfatlar ve verilen değer Türk halk inançlarında ve bu inançlardan kaynaklanan memoratlarda benzer niteliklere sahiptir. İyiliksever, cömert, yiğit, dindar olma gibi özellikleriyle yaşarken imrenilecek hasletlere sahip olan kişi, bu özellikleri sebebiyle Allah tarafından şehitlik makamı ile şerefendirilmiş ve kendisine ölümsüzlük başta olmak üzere birçok mükâfat bahşedilmiştir.

Bu mükâfatlardan biri olan ve çalışmamızda PKK terör şehitleri etrafında oluşan halk inançları ve memoratlarda tespit ettiğimiz “şehidin kabrine nur yağması” motifi Türk halk kültürü içinde Çanakkale Savaşları, Kurtuluş Savaşı vb. yakın tarihimizde yaşanan ve toplumsal hafızamızda çok önemli bir yer işgal eden savaşlarda şehit olan Mehmetçiklerimiz etrafında da anlatılmış olması kül-

türel kodlarımızın devamlılığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Şehidin geride kalanlarla kurduğu bu iletişim biçimleri, şehitlerin ölmedikleri, hayatta oldukları, yeryüzünde yaşananlardan haberdar oldukları bilgisini sağlayarak İslami inançlarla örtüşmekte bunun yanı sıra geride kalan aile bireylerine yardım etme, onları belli konularda ikaz etme, kendi durumları hakkında bilgi vererek aile bireylerinin kendilerine çeki düzen vermesini sağlama gibi işlevleriyle de geride kalanlar için bir manevi güç ve olumlu psikolojik bir destek sağlamaktadır.

Dolayısıyla çalışmada tespit edilen halk inançları ve halk anlatılarında İslam dininin yanı sıra İslamiyet öncesi inanç ve uygulamaların da günümüzde varlığını devam ettirdiği görülmüştür.

Şehitlik kavramının Türk toplumundaki yerinin doğru bir şekilde anlaşılması, sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında teşekkül etmiş verimlerin de göz önünde bulundurulmasıyla mümkündür. Çalışmamızda sadece sözlü kültür ortamında değil aynı zamanda yazılı ve elektronik kültür ortamlarında da şehitliğin çeşitli boyutlarına yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- ABDÜLGANI B. İSMAIL EN-NABLUSI, *İslami Rüya Tabirleri Ansiklopedisi* (“Ta’tiru’l-enam, fi ta’biri’l menam”), Çev.: Ali Bayram, M. Sadi Çöğenli, Cümle Neşriyat, İstanbul 1989, s. 130.
- Ana Britannica, “Şehit”, C. 20, Ed. Philip W. Goetz, Çiğdem Kağıtçıbaşı, Andrew Mango, İlhan Tekeli, Nur Yalman, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 252.
- ARTUN, Erman, *Türk Halkbilimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur’an Ansiklopedisi*, C. 19, Kuram (Kur’an Araştırmaları Müessesesi), t.y.
- AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1. bs., C. 1, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005, s. 808.
- BAYAT, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- BAYKARA, Tuncer, “Anadolu Yer Adlarının Ortaasya’daki Benzerleri Üzerine Bir Kaynak”, *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 265 - 273.
- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, 2. bs., Gerçek Yayınevi, İstanbul 1984.
- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 6. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1992.
- BUHARİ, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, mütercim: Mehmed Sofuoğlu, C. 4, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987.
- BÜYÜKYILDIZ, Fatih, “Hadislerde Şehitlik Kavramı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı, Erzurum 2010.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, 1. bs., Akçağ Yay., Ankara 2003.
- DÈGH, Linda, “Halk Anlatısı”, Çev. Zerrin Karagülle, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Milli Folklor Yayınları, Ankara 2003, s. 91 - 127.
- DÈGH, Linda, “Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı”, Çev. Selcan
- Gürçayır, *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2005, s. 342 – 353.
- EBU DAVUD, *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, Haz. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, C. 11, Şamil Yayınevi, İstanbul 1991.
- ERMİŞ, Hamza, *Arapça’dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, 1. bs., Ensar Neşriyat, İstanbul 2008, s. 600.
- ESİN, Emel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, Edebiyat Fakültesi Matb., İstanbul 1978.
- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, 5. bs., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.
- GÜZEL, Abdurrahman, KALAFAT, Yaşar, “Vatan Duygusunun Türk Mitolojisindeki Yeri ve Türk Halk İnançlarındaki İzleri”, *Türk Halk Kültüründe Milli Mücadele 1. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erzurum 2005, s. 18 – 21.

- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, 1. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984.
- İBN MACE, *Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*, Tercüme ve Şerh eden: Haydar Hatipoğlu, C. 4, Kahraman Yayınları, İstanbul 1983.
- İttihad İlmî Araştırma Heyeti, “Şehid”, *İslam Prensipleri Ansiklopedisi*, C. 4, İttihad Yayıncılık, İstanbul 1994.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 26. bs., Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- KALAFAT, Yaşar, “Kocaeli ve Çevresi Örnekleri ile Türk Halk İnançlarında Adanmışlık/Sahiplilik”, *Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnanmaları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 259-271.
- KOÇ, Âdem, “Üryan Hızır Ocağı Taliplerinden Zehra Kayacık ve Memoratlarının Etkisiyle Oluşan Nefesleri Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 63, 2012, s. 265-296.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, 26. bs., Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012.
- NUR, Rıza, *Türk Tarihi*, Haz. Erol Kılıç, C. 1, Toker Yayınları, İstanbul 1978.
- ROUX, Jean Paul, *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.
- SAKAOĞLU, Saim Sakaoğlu, “İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız”, *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 259 - 264.
- SAMİ, Şemsettin, *Kamûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 136.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Halifenin Rüyaları İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, Çev.: Tûba Erkmen, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- TEKİN, Talat, *Tunyukuk Yazıtı*, yayımlayan: Mehmet Ölmez, Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, Ankara 1994.
- TİETZE, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, C. 1, Simurg Kitapçılık, İstanbul 2002, s. 692.
- TİRMİZİ, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, Mütercim: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, C. 2, İstanbul, Yunus Emre Yayınevi, t.y.,
- TURGAY, Nureddin, “Şehid”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1994, s. 22 - 25.
- TÜRKSEVER, Zeynep, *Türk Halk İnançlarında Şehitlik Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme: Edirnekapı Örneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ferhat Aslan, İstanbul 2014.
- YÜCE, Abdülhakim, *Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı*, Işık Yayınları, İstanbul 2004.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- 18 Mart Gününün Şehitler Günü ve 19 Eylül Gününün Gaziler Günü İlan Edilmesi Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4768.pdf>, 16 Temmuz 2014.
- BASRI, Hasan, “Türklerde “Kut” Kavramı ve Osmanlılar’ın Kutsiyet Elde Etme Çabaları”, *Akademik Bakış* (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi), S. 7, Eylül 2005, s. 4. (Çevrimiçi) <http://www.akademikbakis.org/eskisite/pdfs/7/kutahya.pdf>, Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2014.
- “Bir Şehit Ağacı Daha”, <http://www.sehitgazihaber.com/haber/60/bir-sehit-agaci-daha.html>, 7 Haziran 2014.
- “Haydi GFB! Edirnekapı Şehitliği’ne.. #cumartesiedirnekapisehitlige”, <https://www.facebook.com/events/207461132659843/>, 7 Haziran 2014.
- “Motosiklet Grupları Şehitleri Andı”, <http://eceabatrehberi.com/eceabat/eceabat-haberleri/485-motosiklet-gruplari-sehitleri-andi.html>, 7 Haziran 2014.
- Oya Armutçu, “Şehit Ağacı”, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/12913301.asp> 7 Haziran 2014.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.536781260c4b20.65567853,
- “T.M.P 29 Ekim Korteji Duyurusu”, <http://tmp.gen.tr/2013/10/01/cumhuriyet-kortejine-katilim-4000-motosiklet/> 7 Haziran 2014.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

- ALTUNDAĞ, Safiye: Şehidin annesi, Yaşı 58 (1955), Malatya Pötürge, ev hanımı, 27.09.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- ALUZ, Sevim Oskay: Şehidin annesi, Yaşı 79 (1934), İstanbul, ev hanımı, 05.04.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- BAYHATUN Emine: Şehidin annesi, Yaşı 60 (1953), Malatya, ev hanımı, 21.06.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- CÖMERT, Maksud: Şehidin annesi, Yaşı 49 (1964), Erzurum, ev hanımı, 31.05.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- İŞİK, Zeynep: Şehidin annesi, Yaşı 59 (1954), Malatya, ev hanımı, 07.08.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- KAYA, Saniye Şehidin annesi, Yaşı 66 (1946), Kars, ev hanımı, 24.10.2012’de İstanbul, Edirnekapı Şehitliği’nde, Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- KOÇ, Nuran: Şehidin annesi, Yaşı 50 (1963), Trabzon, ev hanımı, 21.03.2013’te Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- SAĞIR, Seniha: Şehidin annesi, Yaşı 64 (1948), Çankırı Çömlekçiler Köyü, ev hanımı, 24.10.2012’de Edirnekapı Şehitliği’nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.

- SELAMET, Feride: Şehidin annesi, Yaşı 66 (1947), Manastır, ev hanımı, 22.03.2013'te Edirnekapı Şehitliği'nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- TOPÇU, Özden: Şehidin annesi, Yaşı 60 (1952), Bolu, ev hanımı, 26.10.2012'de Edirnekapı Şehitliği'nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- VARDAR, Nezafet: Şehidin annesi, Yaşı 65 (1948), Yugoslavya, ev hanımı, 26.10.2012'de Edirnekapı Şehitliği'nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.
- YILMAZ, Zinet: Şehidin annesi, Yaşı 51 (1961), Ardahan, ev hanımı, 24.10.2012'de Edirnekapı Şehitliği'nde Zeynep Türksever tarafından yapılan görüşme.